

SČÍTÁNÍ BEZDOMOVců NA ÚZEMÍ HL. MĚSTA PRAHY

Závěrečná Zpráva

leden – srpen 2010

Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy, závěrečná zpráva

Mgr. Zuzana Šnajdrová

Mgr. Petr Holpuch

Praha, 2010

ANOTACE	5
HLAVNÍ ZJIŠTĚNÍ	6
ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
SČÍTÁNÍ BEZDOMOVců A JEHO SMYSL.....	8
„Bezdomovec“ jako pracovní kategorie	8
Od smyslu sčítání k definici „bezdomovce“	9
„Operacionalizace“ – klíč ke smysluplnému sčítání.....	11
METODY SČÍTÁNÍ BEZDOMOVců.....	12
Metody úplného sčítání.....	12
Odhad velikosti populace ze vzorku	14
VÝSTUPY Z VÝZKUMU A JEHO CÍLE	15
METODOLOGIE VÝZKUMU	16
Obecný rámec použité metody capture – recapture.....	16
Cílová populace a operacionalizace kategorie bezdomovec.....	19
PRŮBĚH PRVNÍ FÁZE	19
PRŮBĚH DRUHÉ FÁZE	20
ÚPLNÉ SČÍTÁNÍ V AZYLOVÝCH DOMECH, NOCLEHÁRNÁCH, VĚZNICÍCH, NEMOCNICÍCH A PSYCHIATRICKÝCH LÉČEBNÁCH	20
PRAKTICKÁ ČÁST	22
REALIZACE PROJEKTU	22
Schválení metodiky	22
1. FÁZE SČÍTÁNÍ	23
Princip.....	23
Příprava.....	23
Sčítací komisaři/komisařky	24
Motivace	24
Duplicita	25
2. FÁZE SČÍTÁNÍ	26
Princip.....	26
Trasy	26
Sčítací komisaři/komisařky	27
Výběrový soubor	27
ÚPLNÉ SČÍTÁNÍ V AZYLOVÝCH DOMECH, NOCLEHÁRNÁCH, VĚZNICÍCH, NEMOCNICÍCH A PSYCHIATRICKÝCH LÉČEBNÁCH	28
Princip.....	28
VÝSTUPY SČÍTÁNÍ	28
1. Přibližný celkový počet bezdomovců nocujících v době sčítání na veřejných prostranstvích	29
Použité proměnné:	29
2. Přibližný celkový počet bezdomovců na území hl. města Prahy.....	30
Použité proměnné:	30
3. Přibližný počet bezdomovců využívajících v době sčítání sociální služby (pobytové i ambulantní).....	32
Použité proměnné	32
ANALÝZA DAT	33
Sociálně potřební	33
Popisné charakteristiky souboru	34
Rozložení dle pohlaví	34
Věková struktura	35
Analýza	36
Věková struktura dle pohlaví	36

Místo přespání.....	38
Místo přespání dle pohlaví.....	39
Vztah mezi věkem a místem přespání	41
ZÁVĚR	42
DOPORUČENÍ	42
POUŽITÁ LITERATURA.....	43
PŘÍLOHY	45

Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy proběhlo na základě zadání Magistrátu hl. města Prahy.

Cílem projektu bylo vytvořit (a aplikovat) metodický koncept pro sčítání bezdomovců, který umožní pravidelné získávání srovnatelných údajů o počtu bezdomovců na území hl. města Prahy v čase. Cílem tedy bylo navrhnout metodu, která je založena na transparentních, jasně definovaných postupech a zároveň je maximálně nezávislá na proměnlivých faktorech, jako jsou například subjekty realizátorů nebo stav vnějšího prostředí (např. počasí), v němž je výzkum (sčítání) prováděn.

Pro splnění výše uvedených podmínek byla ke sčítání osob bez přístřeší zvolena kombinace pravděpodobnostní metody „zpětného záchytu“ (capture – recapture) a metody „úplného sčítání“.

Zatímco metodou „zpětného záchytu“ byly sčítány osoby spící „venku“, „úplné sčítání“ bylo použito k získání informací o počtu osob bez přístřeší pobývajících v azylových domech, noclehárnách, věznicích, nemocnicích a psychiatrických léčebnách.

Sčítání proběhlo ve dvou fázích. První fáze se uskutečnila poslední pracovní týden v dubnu (26.–30. 4. 2010) ve všech zařízeních poskytujících ambulantní sociální služby pro bezdomovce. Následující druhá fáze přímo navazovala na první (1. 5. 2010) a probíhala v terénu. Poslední částí sčítání byl sběr dat z azylových domů, nocleháren a institucí (který proběhl poslední den první fáze, tj. 30. 4. 2010).

Do tohoto výzkumu byly započteny osoby, které nocují ve speciálních ubytovacích zařízeních pro osoby bez přístřeší (noclehárny a azylové domy) nebo nocují obvykle na takových místech, „která svou povahou nejsou k nocování určena“, popř. se v době sčítání nacházely ve vězení, nemocnici či psychiatrické léčebně, avšak po opuštění těchto zařízení by spadaly do kategorie 1. nebo 2.

Výstupem tohoto projektu je přibližný celkový počet bezdomovců na území hl. města Prahy, přibližný celkový počet bezdomovců, nocujících na veřejných prostranstvích, a počet osob, které v průběhu sčítání využily zařízení poskytující sociální služby (ať už pobytové, či ambulantní), tzv. „tok bezdomovců“.

Dalším výstupem tohoto šetření jsou základní údaje o struktuře populace uživatelů sociálních služeb, neboť tuto skupinu lze považovat za nejvýznamnější představitele toho typu bezdomovectví, o němž se hovoří jako o sociálním problému. Jedná se o populaci osob, které mají potřebu využívat sociální pomoc a tím pádem je lze charakterizovat jako sociálně potřebné, tedy jako ty, jejichž životní situace vyžaduje od společnosti jistou dávku angažovanosti.

HLAVNÍ ZJIŠTĚNÍ

- Na území hl. města Prahy bylo sečteno přibližně **4 000**¹ osob bez přístřeší.
- Přibližně **3 300**² osob nocovalo v průběhu sčítání na veřejných prostranstvích, tj. na místech, „která svou povahou nejsou k nocování určena“.
- Počet osob využívajících v době sčítání pobytové, ale i ambulantní služby (tzv. „tok bezdomovců“) dosáhl výše **1 125** osob.
- Počet osob využívajících v době sčítání pobytové služby (azylové domy pro bezdomovce) byl **251**, v noclehárnách **154**, v institucích **224** osob.
- Deskripce skupiny, tedy uživatelů sociálních služeb pro osoby bez přístřeší:
 - Ve skupině dominují muži (78 %) oproti ženám (22 %).
 - Průměrný věk uživatelů center poskytujících sociální služby pro bezdomovce je 43,41 let. U žen je průměrný věk 43 let, u mužů 44 let.
 - Nejvíce zastoupenou věkovou skupinou je kategorie od 46 do 55 let (28 %), nejméně osoby nad 65 let (2 %) – platí pro obě pohlaví.
 - Většina uživatelů sociálních služeb pro osoby bez přístřeší nocuje zpravidla venku (60%), nebo přespává ve standardních ubytovacích podmínkách (kategorie „běžné bydlení“) (18%)
 - Ženy uvedly jako místo přespávání „běžné bydlení“ téměř dvakrát častěji než muži (28 % u žen, 15 % u mužů).
 - S rostoucím věkem klesá tendence klientů sociálních služeb přespávat na veřejných prostranstvích (z 66 % u věkové kategorie do 25 let na 42 % u věkové kategorie nad 65 let).

¹ 3 953 osob – toto číslo je potřeba vnímat pouze jako orientační, které se vzhledem ke zvolené metodice náhodné výběru pohybuje v určitém intervalu spolehlivosti. Pro dané parametry se r_0 na 95% hladině spolehlivosti liší o $\pm 0,033$, což výsledný odhad posouvá do intervalu mezi 3500 a 4600.

² 3 319 osob – platí totéž co u předchozího čísla; zde se výsledný údaj pohybuje v intervalu 2 800–4 000.

ÚVOD

Projekt „Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy 2010“ nepřímo navazuje na předchozí sčítání, které v Praze proběhlo v letech 2004 a 2007. Obě sčítání došla k natolik odlišným výsledkům, že bylo rozhodnuto Magistrátem hl. města Prahy vytvořit standardizovanou metodiku sčítání, která by umožnila pravidelné získávání srovnatelných údajů o počtu bezdomovců na území hl. města Prahy v čase.

Po rešerši odborné literatury výzkumů jsme se rozhodli pro kombinaci pravděpodobnostní metody „zpětného zachytu“ a metody „úplného sčítání“. Metodu zpětného zachytu jsme použili pro sečtení bezdomovců nocujících na veřejných prostranstvích (tj. nejhůře zachytitelná skupina). Ostatní skupiny bezdomovců (uživatelé nocleháren, vězni, obyvatelé azylových domů, klienti nemocnic a psychiatrických léčeben) jsme sčítali metodou úplného sčítání, neboť data z těchto institucí jsou přesná a snadno dostupná.

Definice bezdomovce pro tento projekt vychází, jak již bylo řečeno, z místa jeho noclehu.

Rovněž jsme se rozhodli v rámci tohoto projektu věnovat samostatnou analýzu skupině osob, kterou nazýváme „sociálně potřební“, tj. těm, kteří využívali v době sčítání (5 pracovních dnů) centra poskytující sociální služby pro bezdomovce. Díky zvolené metodice jsme získali unikátní vzorek této skupiny klientů, který lze vzhledem k jeho velikosti považovat za vysoce reprezentativní.

Sčítání probíhalo ve spolupráci se všemi neziskovými organizacemi, jejichž cílovou skupinou jsou osoby bez přístřeší. Bez vzájemné kooperace a spolupráce by se tento projekt nemohl uskutečnit, proto jim všem patří dík za úspěšnou realizaci tohoto sčítání. Stejně tak bychom rádi poděkovali zástupcům zúčastněných institucí a sčítacím komisařům a komisařkám, bez jejichž osobního nasazení a entuziasmu bychom tato data nezískali.

TEORETICKÁ ČÁST

Sčítání bezdomovců a jeho smysl

Výsledky výzkumných projektů mají zpravidla sloužit nějakému účelu. Nežli se pustíme do samotného výzkumu, měli bychom znát jeho cíl. Jen pokud máme jasně stanovený cíl, můžeme vypracovat přesný postup, který vede k jeho dosažení. Proto se hned v počátku naší práce zamyslíme nad smyslem „sčítání bezdomovců“. Obecným cílem projektů tohoto typu je získání ucelené informace o počtu členů určité sociální skupiny, pro niž se v naší společnosti zažilo neformální označení „bezdomovci“ a ve sféře sociální politiky formálnější termín „osoby bez přístřeší“.

„Bezdomovec“ jako pracovní kategorie

Klíčovou charakteristikou osob, které jsou zahrnovány pod kategorii „bezdomovec“ (homeless), je podle organizace FEANTSA³ „absence uspokojivého bydlení“. Toto obecné vymezení FEANTSA rozpracovává do dílčích kategorií, které se týkají opět vztahu jedince k obytnému prostoru. Bezdomovec je téměř vždy v první řadě definován jako osoba, která postrádá ve větší či menší míře určité materiální zázemí. A to v takovém rozsahu, že životní podmínky tohoto člověka jsou dle hodnotových rámců dané společnosti považovány za nedůstojné. Na dalších úrovních je bezdomovectví spojováno s vyloučením ze sociální domény (vazby na rodinu) a právní domény (možnost naplňovat svoje práva; Edgar 2007: 57). Podrobnější členění FEANTSA nalezneme například v práci Definice a typologie bezdomovectví, která se podrobněji věnuje problematice definice této vysoce heterogenní skupiny (Hradecký 2007: 10).

³ European Federation of National Organisations Working with the Homeless (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci); <http://www.feantsa.org>.

Před samotným popisem metod užívaných při sčítání osob bychom se měli zamyslet nad cílem, k němuž nás má jejich použití dovést. Tím se vyvarujeme stavu, kdy po konci nákladného projektu budeme disponovat údajem, jenž bude přesně splňovat kritéria jisté odborné definice, nicméně jeho praktické využití pro další práci bude diskutabilní.

C. Bogard, autorka projektu sčítání bezdromovců v americkém Huntingtonu, na otázku po smyslu sčítání bezdromovců odpovídá, že „*korektní statistika je efektivním nástrojem, který může politické aktéry přimět k akci a jímž mohou veřejnosti svou akci zdůvodnit*“ (Bogard 2001: 105). Akcí je zde myšlena sociální pomoc. Tento přístup předpokládá, že situace, kdy člověk žije v „nedůstojných“ hmotných podmínkách, by nás měla mobilizovat k určitému zásahu. Sčítání „sociálně potřebných bezdromovců“ pak představuje nástroj, který doloží rozměr problému a podnítl tak vznik reakce v odpovídajícím rozsahu.

Při sčítání bezdromovců, které proběhlo pod záštitou skotské Rough sleepers initiative⁴, byl klíčovým faktorem pro započtení jedince mezi bezdromovce jeho kontakt s nějakou z institucí poskytujících sociální služby v průběhu sedmidenní sčítací fáze. Osoby, které během tohoto úseku do kontaktu s nějakou formou sociální služby nepřišly, nebyly započteny (Laird 2003: 4). Z hlediska oficiálních definic bezdromovectví může tento přístup působit jako neucelený či neúplný, nicméně z pohledu praktického využití získaných dat se jedná o velmi efektivní techniku. Ve Skotsku existuje rozsáhlý sociální systém, který se snaží působit jednak jako prevence ztráty bydlení a jednak jako nástroj, který má pomáhat osobám po ztrátě domova vlastní ubytování opět získat. Dlouhodobé sledování množství jedinců, kteří jsou s těmito službami nějakým způsobem v kontaktu⁵, je pak logicky jedním z nejsmysluplnějších údajů, o něž může skotská vláda při snaze snižovat rozsah bezdromovectví usilovat. Klíčovým kritériem pro započtení sčítaných osob nebyly pouze podmínky, v nichž žijí, ale také jejich vztah k poskytované sociální pomoci. Tedy míra jejich sociální potřeby.

Před samotným zahájením sčítacího projektu je nezbytné si uvědomit, že mezi „bezdromovectvím“ a sociální potřebností rozhodně neexistuje rovnítka. Mnoho starších i současných prací z oborů sociálních věd prokazuje, že pro významnou část bezdromovců představuje jejich současná životní situace dlouhodobě udržitelná a na sociálních službách nezávislý způsob života (Holpuch 2009; Kidd 2007; Osborne 2002; Snow 1987). Bezdromovectví je tématem, které si svým způsobem „přivlastnily“ obory sociální politiky a sociální práce. Ve studiích odborníků z těchto oblastí bývá na bezdromovce logicky nahlíženo jako na osoby, které se shodou nešťastných okolností dostaly do svízelné situace a nyní potřebují určitý typ sociální pomoci, která povede k jejich reintegraci do většinové společnosti (viz například Kosová 2004). Jelikož pohled odborníků ze sféry sociálních služeb dominuje také v médiích,

⁴ Skotský program usilující o snížení počtu osob spících na ulici.

⁵ Takový přístup lze použít pouze v zemích, kde existuje rozsáhlý systém služeb pro bezdromovce, který je s nimi v intenzivním kontaktu – ať už prostřednictvím denních center, či terénních služeb. Jen tam si můžeme být jisti, že bezdromovec poskytované služby nevyužívá z toho důvodu, že je využívat nechce (a nikoliv proto, že na ně nedosáhne, či proto, že jsou příliš nekvalitní).

proniká jejich rétorika do celé společnosti. Z bezdomovce se takto automaticky stává „sociálně potřebný“ a z bezdomovectví „sociální problém“. Při realizaci projektu sčítání bezdomovců bychom se měli tohoto zjednodušení vyvarovat a pojmy „bezdomovec“ a „sociálně potřebný“ neslučovat. Bezdomovectví může pro určité osoby představovat východisko z jejich dosavadní nelehké životní trajektorie. Být bezdomovcem pro ně může být snazší, nežli jím nebýt. Život podle norem většinové společnosti je pro ně příliš obtížný, a proto se uchylují k bezdomoveckému způsobu života (Holpuch 2009: 38).

Při snaze aplikovat definice zkonstruované pro potřeby sociální politiky na každodenní žitou realitu takzvaných „bezdomovců“ nutně narazíme na překážky. Termíny jako „uspokojivé podmínky“ a „důstojný život“ jsou subjektivními kategoriemi, o něž lze vědeckou práci opírat jen velmi problematicky. Právě proto jsou během výzkumů užívány spíše takové operacionální definice, které charakterizují hmotné podmínky, v nichž „bezdomovec“ žije. Avšak takovéto členění může vést k přehlížení další rozmanitosti, kterou lze mezi „lidmi bez uspokojivého bydlení“ nalézt ve stejné míře jako u lidí s bydlením uspokojivým. Zpráva Evropské komise pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti z roku 2007 přímo varuje před vytvářením stigmatizovaného „statistického ghetta“ bezdomovců a nabádá, abychom namísto definování „bezdomovců“ definovali podmínky jejich života (Edgar 2007: 42). Formálním bezdomovcem může být nepracující alkoholik spící pod mostem a trávící volné chvíle posedáváním na lavičkách, zrovna tak jako chovanec psychiatrické léčebny, dlouhodobý vězeň, rozvedený muž přespávající většinu času u kamarádů či pracující sezónní dělník spící v nevybavené zahradní chatce. Rovněž v rámci nejvíce diskutované skupiny takzvaných „rough-sleepers“⁶ nalezneme v míře sociální potřebnosti zásadní rozdíly. Zatímco jedni mohou být existenčně závislí na každodenních dodávkách potravinových balíčků, jiní disponují rozličnými strategiemi obživy (včetně placené práce), které je činí na sociálních službách nezávislymi (Holpuch 2009: 79). Přestože všechny tyto osoby odpovídají některým oficiálním definicím bezdomovectví, jejich každodenní životní realita a subjektivně pocíťované problémy se mohou diametrálně lišit. Mají-li výsledky sčítání sloužit potřebám sociální politiky, je třeba metodiku výzkumu nastavit takovým způsobem, abychom kromě údaje o celkové sumě „osob bez přístřeší“ získali také informace o jejich heterogenitě, zejména o míře sociální potřebnosti.

⁶ Termín užívaný v angličtině, označující „venku-spící“ bezdomovce, kteří nevyužívají žádných alternativních ubytovacích kapacit (např. nocleháren, levných ubytoven či bytů přátel a známých). Používá se k označování tzv. zjevného bezdomovectví.

„Chceme-li řešit takzvaný ‚problém bezdomovectví‘ seriózně, měli bychom ze všeho nejdříve být schopni jasně si odpovědět na otázku, pro koho je bezdomovectví problémem a z jakých konkrétních důvodů je problémem.“ (Holpuch 2009: 114) Skutečnost, že člověk disponuje zázemím, které my osobně považujeme za neuspokojivé, z něj automaticky nedělá sociálně potřebného. Položme si takové otázky, které nám pomohou odhalit jeho míru sociální potřeby. Představuje jeho způsob života významné ohrožení pro něj samotného či pro okolní společnost? Je samostatný? Je motivovaný svůj stávající způsob života změnit? Budeme-li na bezdomoveckou populaci nahlížet tímto způsobem, dokážeme rozdíly v rámci této „sociální skupiny“ lépe reflektovat.

Exaktní operacionalizace⁷ kategorií, které při výzkumu používáme, je základem získání výsledků, které lze efektivně využít pro další práci. Pokud přesně nedefinujeme podmínky, za nichž bude kontaktovaná osoba započtena, nebudeme logicky po skončení výzkumu schopni jasně říci, jací lidé se za našimi čísly skrývají. Používáme-li při censu kategorii „bezdomovec“, pak je nutné si jasně vymezit, jaké (měřitelné) podmínky musí kontaktovaná osoba splňovat, aby byla do této kategorie zahrnuta. Procesu definování takovýchto podmínek, říkáme operacionalizace (Hendl 2006: 54, Dismar 2002: 79). Operacionalizace by měla být odvozena spíše od smyslu našeho výzkumu nežli od určité definice. Případně je vhodné vybrat takovou definici, která je v souladu s cíli našeho výzkumu. Pokud se rozhodneme sčítat jednotlivé osoby na základě nějaké z formálních definic, musíme se nejprve ujistit, že disponujeme výzkumnými nástroji, jimiž budeme schopni exaktně měřit, zda kontaktovaná osoba do takto definované kategorie spadá. Není možné v úvodu šetření uvést, že „bezdomovcem“ je v našem výzkumu míněn člověk odpovídající například typologii ETHOS⁸, a následně rozhodovat o započtení či nezapočtení kontaktovaných osob pouze na základě jejich „bezdomoveckého“ vzezření. Má-li být určujícím kritériem pro započtení osoby mezi bezdomovce místo jejího obvyklého (nejčastějšího) noclehu, musíme tuto informaci o sčítaných osobách získat (například vhodně formulovaným dotazem).

⁷ Přesně definované a dobře měřitelné charakteristiky kategorií, které budeme ve výzkumu používat.

⁸ European Typology of Homelessness and Housing (vypracovala FEANTSA). Typologie ETHOS dělí bezdomovce do různých skupin na základě prostoru, který obývají (viz Hradecký 2007: 31).

Ke sčítání „bezdomovců“ se ve světě užívají rozličné metodologické postupy, které můžeme rozdělit do dvou základních skupin. První skupinu lze označit jako „metody úplného sčítání“ a druhou skupinu jako „odhady velikosti populace ze vzorku“. Na základě rešerše literatury lze konstatovat, že do těchto dvou hlavních skupin spadá drtivá většina všech realizovaných sčítání bezdomovců.

Metody úplného sčítání

Tyto přístupy usilují na daném území o dosažení kontaktu se všemi osobami, které odpovídají parametrům operacionalizované definice bezdomovectví. Probíhají zpravidla ve dvou rovinách. Rovinu první představuje sčítání, které se odehrává v servisních zařízeních, rovinou druhou je pak sčítání odehrávající se v terénu. Servisní zařízení pro bezdomovce hrají v těchto typech sčítání klíčovou úlohu, neboť jsou snadným zdrojem přesných dat.

Sčítání v terénu – druhá rovina úplného sčítání – slouží k zachycení těch bezdomovců, kteří v době sčítání nevyužívají žádné servisní zařízení. Vzhledem k rozptýlenosti a skrytosti bezdomovců v terénu je precizní zvládnutí této části úplného sčítání velkým metodologickým oříškem (alespoň tehdy, je-li jasně stanovena horní hranice rozpočtu pro takovýto výzkum).

Největší historické „úplné sčítání bezdomovců“ se odehrálo v roce 1990 v USA (Martin 1992). Toto sčítání probíhalo v obou výše zmíněných rovinách. Zatímco čísla získaná během části odehrávající se v servisních zařízeních byla považována za reprezentativní, údaje získané z terénu byly podrobeny velké kritice. Zaevidovány mohly být jen ty osoby, s nimiž přišli terénní pracovníci do kontaktu. Ve velkých městech docházelo ke špatné časové koordinaci práce sčítacích komisařů. Někteří komisaři odmítli vstoupit do nebezpečně působících oblastí, jiní zase např. cíleně selektovali osoby, které se rozhodli oslovit atp. (Lee 2004: 7).

Při „úplném sčítání“ bezdomovců ve Skotsku v roce 2003 byly problémy plynoucí ze sčítání v terénu jednorázově najatými sčítacími komisaři „vyřešeny“ tím, že mezi bezdomovce byly zahrnuty jen ty osoby, které v období cenzu měly určitý kontakt s nějakým ze servisních zařízení (včetně terénních služeb; Laird 2003: 4).

Bez obtíží tohoto typu se neobešlo ani sčítání bezdomovců v Praze v roce 2004, pro něž byla užitá právě metoda úplného sčítání, skládající se z části sčítání v servisních zařízeních a v terénu (Hradecký 2004). Sčítání v terénu bylo prováděno pouze na základě standardizovaného pozorování. Bylo tedy jen na úsudku sčítacího komisaře, zda pozorovanou osobu identifikuje jako bezdomovce, či nikoliv. Zatímco někteří komisaři byli profesionálními sociálními pracovníky s dobrou schopností rozeznat skutečné osoby bez přístřeší, mnozí z komisařů neměli s bezdomovectvím praktickou zkušenost, a tudíž i jejich schopnost odhadnout způsob života pozorovaných osob byla nižší. Navíc lze na základě komunikace s dalšími pracovníky z neziskových organizací konstatovat, že někteří lidé bez domova se

oblékají do značkového oblečení, jsou čistě oblečení a rozhodně nespĺňují všeobecně sdílenou představu o bezdomovci. Osoby, které nikdo neviděl, nemohly být zaznamenány. Dále nebylo možné zpětně zjistit, zda někteří jednotlivci nebyli započtení vícekrát. Sčítání spoléhalo na skutečnost, že v nočních hodinách – během dvouhodinového časového úseku, v němž se celá akce odehrávala – nebudou bezdomovci mobilní. Přestože oficiálním kritériem pro započtení osoby jako bezdomovce byl „stav bez přístřeší, definovaný jako spaní mimo klasické ubytovací kapacity“ (Hradecký 2004: iv), nebyly se započtenými osobami vedeny rozhovory, které by umožnily místo jejich přespávání ověřit.

Efektivní cestou ke zvládnutí druhé roviny úplného sčítání může být přístup, který zvolili metodologové při cenzu v americkém Huntingtonu (Bogard 2001), nicméně je zde třeba zdůraznit, že se jednalo o sčítání v relativně malém městě (cca 200 000 obyvatel). Samotnému cenzu předcházela měsíční fáze podrobného monitorování lokalit, v nichž bezdomovci přespávají. Terénní pracovníci navazovali kontakt s bezdomovci i se zaměstnanci různých komerčních zařízení (např. supermarkety), která potenciálně mohla bezdomovce přitahovat, a získávali informace o dalších bezdomoveckých nocležištích. V okamžiku samotného sčítání disponovali sčítací komisaři podrobnou mapou nocležišť. Takto mohli obejít všechna zaznamenaná místa a zaevidovat všechny jejich obyvatele pod určitými kódy, které pomohly eliminovat duplicitu dat. Díky komunikaci s přítomnými bezdomovci se komisařům podařilo zaevidovat i ty osoby, které momentálně byly pryč (Bogard: 111). Data z terénu byla doplněna údaji ze servisních zařízení.

Takto pečlivě připravené a provedené „úplné sčítání“ poskytuje nejpřesnější možné údaje o počtech bezdomovců. Bohužel v podmínkách většího města, či dokonce cenzu v celé zemi je využití výše nastíněného postupu „úplného sčítání“ velmi těžko realizovatelné.

Vzhledem k problémům, které se pojí s použitím technik úplného sčítání ve velkých městech, byly rozvinuty metody „odhadů velikosti populace ze vzorku“.

Typickým zástupcem těchto metod je technika „zpětného záchytu“ (capture – recapture), která byla užita například při sčítání bezdomovců v australském městě Adeline roku 2005. Tato metoda byla původně vytvořena k odhadování velikosti populací volně žijících zvířat. Její použití má opodstatnění zvláště tehdy, chceme-li zmapovat mobilní, hůře zachytitelnou populaci.

Základní princip této metody⁹ je následující: Vyrazíme do prostředí, kde se pohybují členové naší zkoumané populace a spočítáme co nejvíce jednotlivců (spočítané jednotky určitým způsobem označíme). Později, například příští den, provedeme druhé sčítání, při němž sledujeme množství jednotek, které jsou označeny z předchozího dne (D’Onise 2007: 89). Z těchto údajů je možné získat odhad počtu členů celé populace (více viz kapitola Metodologie).

Výhodou této metody jsou nižší náklady na její realizaci při zachování relativně vysoké míry přesnosti. Rovněž zde odpadají veškeré výše jmenované obtíže, které souvisejí s realizací terénní fáze úplného sčítání (viz výše). Klíčem k získání validních dat je v případě této techniky sestavení kvalitního (reprezentativního) vzorku.

Analogii k metodě capture – recapture představuje sčítací metoda „plant – capture“, která byla použita roku 1990 ve městě New York (viz Laska 1993). Její organizace je sice náročnější, avšak celá se může odehrát v rámci jedné fáze, což snižuje náklady na realizaci výzkumu. K realizaci potřebujeme skupinu „fiktivních bezdomovců“ (tzv. „plants“). Jedná se o osoby působící dojemem bezdomovců, které se vypraví do lokalit obývaných bezdomovci. V zápětí vyrazí do ulic sčítací komisaři, kteří počítají každého, kdo působí jako bezdomovec. Je celkem nepodstatné, kolik lidí napočítají. Důležité je, aby infiltrátoři (fiktivní bezdomovci) po skončení výzkumu podali zprávu o tom, zda byli, či nebyli spočítáni. Z těchto údajů lze již snadno dopočítat odhad celkové populace bezdomovců. Tato metoda však vyžaduje znalost veškerých lokalit obývaných bezdomovci a stejně tak rovnoměrné rozprostření „fiktivních bezdomovců“ do těchto oblastí; pečlivé plánování tras sčítacích komisařů je při realizaci této metody naprostou nutností.

Jelikož se uvedené metody nesnaží přímo zachytit celou populaci, ale pouze její část, je nutné při posuzování jejich výsledků zohlednit principy pravděpodobnostní statistiky. V případě náhodného výběru můžeme na základě charakteristik vzorku usuzovat na charakter celé populace vždy pouze s určitou pravděpodobností. Obvykle jsme schopni určit pouze interval hodnot, do kterého bude charakteristika celé populace nejspíše spadat. Proto i při využití sčítacích metod, které jsou založeny na náhodném vzorku, je možné výsledné číslo uvádět pouze v určitém intervalu, nikoli jako přesnou hodnotu. Čím větší vzorek je sebrán, a čím je tedy výzkum nákladnější, tím přesnější hodnotu dostaneme (interval se zúží).

⁹ Tuto metodu jsme použili i v našem výzkumu, a proto se jí budeme věnovat podrobněji až v kapitole Metodologie.

Hlavním cílem naší práce bylo vytvořit (a aplikovat) metodický koncept pro sčítání bezdomovců, který umožní pravidelné získávání srovnatelných údajů o počtu bezdomovců na území hl. města Prahy. Použitá metoda musí být založena na transparentních jasně definovaných postupech a zároveň musí být maximálně nezávislá na proměnlivých faktorech, jako jsou například subjekty realizátorů nebo stav vnějšího prostředí, v němž je výzkum (sčítání) prováděn.

Hlavním výstupem aplikace této metody je informace o pravděpodobném počtu bezdomovců na území hl. města Prahy. Použitá technika umožňuje oddělit osoby spící na veřejných prostranstvích od ostatních osob v „těžké sociální situaci“, které využívají standardní ubytovací kapacity (například azylové domy).

Dalším výstupem našeho šetření jsou základní údaje o struktuře populace uživatelů sociálních služeb. Na tuto skupinu se zaměřujeme ze dvou zásadních důvodů. Námí použitá metoda nám za prvé umožní získat reprezentativní a velmi komplexní vzorek uživatelů sociálních služeb a za druhé považujeme uživatele sociálních služeb za nejvýznamnější představitele toho typu bezdomovectví, o němž se hovoří jako o sociálním problému. Jedná se o populaci osob, které mají potřebu využívat sociální pomoc a tím pádem je lze charakterizovat jako subjektivně sociálně potřebné, tedy jako ty, jejichž životní situace vyžaduje od společnosti jistou dávku angažovanosti. Jestliže zadavatelem této práce je hl. město Praha, je pro něj informace o sociálně potřebných lidech (tj. těch, kteří využívají sociální služby pro bezdomovce) klíčová.

Poslední sčítání bezdomovců v Praze z roku 2004 proběhlo za použití techniky přímého standardizovaného pozorování (úplného sčítání). Po zvážení pozitiv a negativ (viz výše) této metody jsme se rozhodli od ní ustoupit. Usoudili jsme, že vzhledem k omezenému rozpočtu bychom nebyli schopni eliminovat typická rizika této metody a vyvarovat se tak vychýlení výsledku.

Vzhledem k rozlehlosti oblasti, v níž mají být bezdomovci spící na veřejných prostranstvích sečtení, jsme se rozhodli pro metodu „zpětného záchytu“. Tato metoda představuje optimální vyvážení mezi přesností¹⁰ a nákladností. Pro zvýšení přesnosti jsme metodu doplnili technikou úplného sčítání specifických skupin bezdomovců. Zatímco metodou „zpětného záchytu“ jsme evidovali „problematickou“ skupinu osob spících „venku“, „úplné sčítání“ jsme použili k získání informací o počtu osob bez přístřeší pobývajících v azylových domech, noclehárnách, věznicích, nemocnicích a psychiatrických léčebnách.

Obecný rámec použité metody capture – recapture

Tato metoda se realizuje vždy ve dvou po sobě následujících fázích, a to v prostředí, kde se pohybuje cílová populace. Důležité je, aby mezi jednotlivými fázemi nedošlo k úniku členů cílové populace z prostředí, v němž výzkum realizujeme.

Základní princip této metody lze dobře demonstrovat na příkladu „sčítání ryb v rybníku“. V první fázi vylovíme co největší¹¹ množství ryb, které označíme a poté pustíme zpět do vody. Výstupem z této fáze je údaj o počtu označených ryb. V druhé fázi opět lovíme co nejvíce ryb a zaznamenáváme jednak množství celkem vylovených kusů a jednak množství ryb, které na sobě mají naši značku (tzn. jsou vyloveny podruhé). Platí, že podíl označených ryb a všech ryb v rybníku je stejný jako podíl označených ryb vylovených v druhé fázi a všech ryb vylovených během druhé fáze. Tak lze dopočítat pravděpodobný počet všech ryb v rybníce.

¹⁰ Technika zoětného záchytu umožňuje stanovit relativně přesně velikost možné statistické chyby (interval spolehlivosti). Při užití metody „úplného sčítání“ v terénu vychýlení výsledku v podstatě nelze zjistit.

¹¹ Čím více jich bude, tím přesnější údaj získáme.

Zaznamenáváme tedy:

- P** – počet zachycených a označených jednotek (ryb) v první fázi,
- n** – počet všech jednotek (ryb) zachycených v druhé fázi (vzorek),
- O** – počet označených jednotek z první fáze a zachycených v druhé fázi,
- N** – zde představuje pravděpodobný počet všech jednotek z cílové populace (tj. všech ryb v rybníku),
- r_o** – podíl označených ryb zachycených v druhé fázi (tzn. **O/n**).

Má-li každá jednotka ze sčítané populace stejnou pravděpodobnost započítání, pak platí rovnice:

$$P/N = O/n,$$

$$P/N = r_o,$$

$$N = P/r_o.$$

Hlavní město Praha není bohužel (z hlediska výzkumu) zdaleka tak homogenním a uzavřeným prostředím jako „náš“ ukázkový rybník. Aby nám zde metoda capture – recapture přinesla validní výsledky, je potřeba obě dvě sčítací fáze velmi pečlivě naplánovat a maximálně eliminovat veškeré zdroje možného vychýlení. Zvláště důležité je zajistit, aby bezdomovci, kteří byli započtení v první fázi, měli v druhé fázi stejnou šanci (pravděpodobnost) započtení jako všichni ostatní.

Optimální prostředí pro realizaci první fáze sčítání jsou zařízení poskytující ambulantní sociální služby¹² pro bezdomovce. Bezdomovci se do těchto zařízení samovolně stahují ze všech oblastí Prahy. V tomto směru se jedná o náhodný vzorek, který není z hlediska lokality přespávání nikterak selektivní. Terénní pracovníci nemusejí podrobně mapovat „bezdomovecká“ nocležiště, jelikož bezdomovci se stahují do servisních zařízení bez ohledu na „skrytost“ místa jejich přespávání. Takovýto vzorek z cílové populace je sice selektivní v tom smyslu, že do servisních zařízení pro bezdomovce se stahují pouze ty osoby, které chtějí sociální služby využívat, to ovšem není v rámci první fáze vůbec na závadu. Důležité je, aby po opuštění zařízení poskytujících sociální služby došlo k jejich rovnoměrnému rozprostření mezi ostatní bezdomovce. Pro zpřesnění výsledku je dobré provést stratifikaci souboru podle místa přespávání. Tomuto se však budeme podrobněji věnovat až v další části textu.

Přidanou hodnotou takto provedené první sčítací fáze je získání základních údajů o uživatelích sociálních služeb pro bezdomovce. Z hlediska sociální politiky se jedná o klíčovou skupinu, a proto na ní budeme orientovat svou pozornost.

¹² Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, rozlišuje tři základní typy sociálních služeb: pobytové, ambulantní a terénní. Pobytovými službami se rozumí služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb. Ambulantními službami se rozumí služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo je dopravována do zařízení sociálních služeb. Terénními službami se pak rozumí služby, které jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách: §33).

Během druhé fáze je již nezbytné pečlivě vybrat místa, na nichž budou bezdomovci kontaktováni. Mělo by se jednat o takové lokality, kde se mísí osoby započtené v první fázi s ostatními bezdomovci. Pro realizaci této části cenzu je vhodné využít služeb profesionálních terénních pracovníků, kteří mají jednak vyvinutý cit pro rozpoznávání bezdomovců a jednak jsou schopni vypracovat přehled míst jejich častého výskytu. Druhá fáze sčítání by se měla odehrávat bezprostředně po ukončení fáze první, aby byla eliminována fluktuace cílové populace mezi prostředím, kde se výzkum odehrává, a externími lokalitami. Terénní pracovníce a pracovníci vytvoří soupis míst, kde se zpravidla vyskytují bezdomovci a náhodně vybrané body pospojují do tras, po nichž se vydají. Na těchto trasách budou pak oslovovat všechny osoby, o nichž usoudí, že spadají do kategorie „bezdomovec“. Zda daná osoba do této kategorie skutečně spadá, ověří krátkým rozhovorem. Dále od respondenta získají informaci, zda byl v první fázi sčítání v některém ze servisních zařízení započten.

Druhou fází sčítání je potřeba orientovat na dobu, kdy jsou servisní zařízení pro bezdomovce uzavřena. To proto, aby bezdomovci využívající sociální služby (a zachycení v první fázi) byli promíšeni s těmi ostatními (a neseděli v některém z denních center). Vhodnou dobou může být víkend či státní svátek. Jelikož druhá fáze má probíhat v „ulicích“ Prahy, je ideálním obdobím pro realizaci výzkumu den s příznivým nemrazivým počasím.

Dále je potřeba si uvědomit, že ne všichni bezdomovci budou mít stejnou pravděpodobnost výskytu v pražských ulicích. Například osoby z azylových domů mohou své pokoje obývat i přes den. Kromě toho chodí do práce častěji nežli osoby, které nocují „venku“. Tuto skupinu osob je proto potřeba z první i druhé fáze vyloučit. Údaj o obyvatelích azylových domů je možno získat nezávisle na dvoufázové „capture – recapture“ a dodatečně jej ke zjištěnému počtu bezdomovců přičíst. To se týká také osob, které mají možnost bydlet v běžných podmínkách (například v bytě u známých) a ambulantní služby pro bezdomovce využívají například jen proto, aby jim sociální pracovníci pomohli s vyřízením určitých dokumentů. Lze předpokládat, že pravděpodobnost pobývání těchto osob na typických místech výskytu bezdomovců spících „venku“ nebude stejná. Tuto skupinu je proto rovněž vhodné z obou fází sčítání vyřadit. Z analogických důvodů budou z této fáze sčítání odfiltrovány i osoby spící v noclehárnách pro bezdomovce.

Do prvních dvou fází sčítání metodou „capture – recapture“ by tedy měly být zařazeny jen ty osoby, které obvykle spávají „venku“¹³.

Během obou dvou fází je důležité zaznamenávat identifikační údaje o respondentech (aby mohly být odfiltrovány duplicity) a místo jejich obvyklého přespávání (aby mohlo dojít k potřebnému rozdělení respondentů do různých skupin).

¹³ Termín „venku“ je před realizací sčítání nezbytné jasně operacionalizovat.

V předchozí kapitole jsme vysvětlili, proč je důležité věnovat pozornost užité definici při realizaci výzkumu. Presentace zvolené definice v rámci našeho projektu je tudíž logickým krokem.

Při definici bezdomovectví se v našem výzkumu opíráme o typologii ETHOS¹⁴ (viz Hradecký 2007: 31). Za bezdomovce je v našem výzkumu považována osoba, která splňuje alespoň jednu z následujících podmínek:

1. Nocuje ve speciálních ubytovacích zařízeních pro osoby bez přístřeší (noclehárny a azylové domy).

2. Nocuje obvykle na takových místech, „která svou povahou nejsou k nocování určena“. Konkrétně se jedná o místa pod výklenky rozličných staveb (například podmostí), squatty, provizorní přístřešky a „nocležiště“ v městské zeleni, prostředky a prostory MHD, vlaková nádraží, vagóny, cizí opuštěné objekty.

3. Momentálně se nachází ve vězení, nemocnici či psychiatrické léčebně, avšak po opuštění těchto zařízení spadá do kategorie 1 nebo 2.

Pracujeme rovněž s kategorií „sociálně potřebný“. Sociálně potřebný je v našem výzkumu každý člověk, který během první fáze sčítání byl započten jako uživatel sociálních služeb pro bezdomovce.

Průběh první fáze

Do první fáze budou zapojena veškerá zařízení poskytující ambulantní sociální služby osobám bez přístřeší. V každém z nich bude po dobu sčítání pracovník, který do sčítacího archu zaeviduje každou osobu, jež do zařízení přijde využívat nabízené služby. Zaznamená iniciály, datum narození, věk, pohlaví a místo obvyklého přespávání.

Po ukončení této fáze bude následovat fáze druhá, která vychází z předpokladu, že uživatelé servisních služeb, kteří byli v první fázi započtení, se náhodně promísí se zbytkem populace pražských bezdomovců – tedy s těmi, kteří během první sčítací fáze žádné servisní zařízení pro osoby bez přístřeší nenavštívili.

¹⁴ ETHOS – European Typology of Homelessness and Housing Exclusion – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení.

Během druhé fáze odhalíme dotazováním dostatečně velkého náhodného vzorku z populace pražských bezdomovců spících „venku“, jaký podíl z jejich celkového počtu byl zachycen v první fázi.

S pomocí terénních sociálních pracovníků bude vytvořen seznam míst, kde se obvykle bezdomovci v Praze vyskytují. Budou vytvořeny trasy, kdy bude určen její počátek a konec a určující místa výskytu bezdomovců. Terénní pracovníci a pracovnice poté budou navštěvovat náhodně vybraná místa z tohoto seznamu a dotazovat se bezdomovců, zda byli započtení v první fázi. Rovněž se jich zeptají, kde obvykle spávají. Pro realizaci této fáze je optimální doba, kdy je většina servisních zařízení zavřená. Jelikož každý započtený bezdomovec získá nezaměnitelný identifikační údaj (například iniciály v kombinaci s datem narození), sčítání může probíhat po celý den (bude-li někdo započten dvakrát, duplicita bude při analýze dat odfiltrována).

Úplné sčítání v azylových domech, noclehárnách, věznicích, nemocnicích a psychiatrických léčebnách

Večer po skončení druhé fáze provedeme jednorázové sečtení bezdomovců v azylových domech, noclehárnách, věznicích a nemocnicích. Optimální cestou je požádat personál těchto zařízení o spolupráci.

Pravděpodobný počet pražských bezdomovců zjistíme díky údajům získaným v první a druhé fázi, a to z následující rovnice:

$$P/N = O/n,$$
$$P/N = r_o N = \mathbf{P}/r_o,$$

přičemž platí:

- P** – počet zaznamenaných bezdomovců (spí venku) v první fázi,
 - n** – počet bezdomovců (spí venku) zaznamenaných v druhé fázi,
 - O** – počet těchž bezdomovců (spí venku), kteří byli zaznamenáni v první i v druhé fázi,
 - r_o – podíl označených bezdomovců ve výběru (tj. O/n) – vzhledem k tomu, že se jedná o náhodný výběr, je předmětem statistické chyby, a výslednou hodnotu proto můžeme určit pouze v rámci intervalu spolehlivosti,
 - N** – odhad celkového počtu bezdomovců spících venku¹⁵.
-

A – počet bezdomovců v azylových domech, noclehárnách, věznicích, nemocnicích a psychiatrických léčebnách,

N_c – odhad počtu **všech** bezdomovců na území hl. města Prahy, který získáme součtem pravděpodobného počtu bezdomovců „spících venku“ (údaj z první a druhé fáze) a úplného počtu bezdomovců nacházejících se v azylových domech, noclehárnách, věznicích, nemocnicích a psychiatrických léčebnách.

$$\mathbf{N_c = N + A}$$

¹⁵ Vzhledem k tomu, že r_o je vypočteno na základě výběru s určitým intervalem spolehlivosti, je nutné vypočítat N_{\min} a N_{\max} jakožto dolní a horní hranici intervalu, ve kterém se pravděpodobná hodnota celkového počtu bezdomovců vyskytuje.

PRAKTICKÁ ČÁST

Realizace projektu

Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy probíhalo ve třech na sebe navazujících krocích, které jsou metodicky popsány v předešlé kapitole. Samotné realizaci sčítání předcházely konzultace s odborníky a se zástupci neziskových organizací a institucí, které se sčítání účastnily¹⁶. Následující kapitola se na rozdíl od předchozího teoretického popisu zvolené metodiky podrobněji věnuje praktické stránce projektu. Konkrétně jeho přípravě, následné realizaci a jeho kritickým bodům.

Schválení metodiky

Schválení a odsouhlasení zvolené metodiky v projektu „Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy v r. 2010“ proběhlo v rámci zasedání komise pro bezdomovectví¹⁷. Tato komise je složena ze zástupců Magistrátu hlavního města Prahy (tedy zadavatele), městské policie, Policie ČR, Centra sociálních služeb Praha, Ministerstva vnitra, Ministerstva práce a sociálních věcí, hygienické stanice, neziskových organizací (např. Naděje, Armáda spásy), Dopravního podniku Praha.

V rámci tohoto zasedání proběhla prezentace zvolené kombinace metod, která byla po obsáhlé diskusi, zahrnující dílčí připomínky jednotlivých zástupců institucí a organizací, přijata. Finálním schválením zvolené metodiky touto komisí bylo dosaženo potřebného konsenzu, jenž byl určující pro následující postup, tedy pro samotnou realizaci projektu. V rámci schvalování metodiky proběhla dílčí jednání s vedoucími pracovníky a pracovníky jednotlivých neziskových organizací, jejichž cílem bylo dosažení konsenzu v otázce realizace projektu, stejně jako zakomponování dílčích připomínek a nápadů vyplývajících z dlouhodobých praktických zkušeností s touto cílovou skupinou.

Schválením zvolené metodiky komisí mohla začít samotná realizace projektu, tj. převedení teorie do praxe.

V kapitole o zvolené metodice výzkumu jsme již uvedli, že sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy probíhalo ve třech na sebe navazujících krocích. Každá jednotlivá část sčítání byla z hlediska organizace jinak náročná, vyžadovala jiné zázemí, jiný přístup, počet vyškolených komisařů apod. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli popsat jednotlivé fáze odděleně, tak aby i v budoucnu tento popis splňoval kritéria přehledné a užitečné metodické příručky a zároveň byl srozumitelný i laické veřejnosti.

¹⁶ Seznam zúčastněných organizací a institucí je přílohou č. 1 této závěrečné zprávy.

¹⁷ V druhé polovině roku 2007 byla zřízena Magistrátem Hl. města Prahy Komise pro bezdomovectví, jejímž cílem je především efektivní řešení problematiky bezdomovectví a efektivní vynakládání finančních prostředků (Akční plán, 2008).

1. Fáze sčítání

Princip

První fáze sčítání probíhala ve všech klíčových zařízeních¹⁸ poskytujících ambulantní sociální služby¹⁹ lidem bez přístřeší. Tato první fáze probíhala v průběhu 5 pracovních dnů v posledním dubnovém týdnu, tj. od 26. do 30. 4. 2010. V průběhu těchto dnů byl evidován každý uživatel, který se v době sčítání vyskytl v daném centru. Doba trvání první fáze v důsledku odlišné saturace vzorku²⁰ v jednotlivých centrech variovala. Stalo se tak například, že v některém malém denním centru trvalo sčítání pouze 4 dny (jeden případ z celkových osmi), neboť přírůstek nových, tj. nezapočítaných klientů a klientek byl téměř nulový.

S každým klientem daného centra byl vyplněn krátký dotazník²¹. Cílem standardizovaného rozhovoru se záznamovým archem, který vedl vyškolený sčítací komisař/komisařka s každým klientem daného denního centra, bylo získat potřebné údaje k následujícímu sčítání metodou zpětného zachytu. Vyplněním dotazníku se jednotliví uživatelé sociálních služeb denních center „označili“ a v následující fázi tak mohli být na toto „označení“ dotazováni.

Příprava

První fáze projektu byla organizačně nejnáročnější, nicméně z hlediska úspěšnosti průběhu celé akce naprosto určující.

Všechny zúčastněné neziskové organizace, které participovaly na sčítání, byly předem informovány o průběhu akce. Všechny s účastí na sčítání souhlasily. V období 7–10 dní před samotnou realizací první fáze byla daná centra obeslána informačními letáky, které byly vyvěšeny na nástěnky v centrech a sloužily jako zdroj informací pro klienty center²².

¹⁸ Seznam klíčových zařízení je přílohou č. 2 této závěrečné zprávy.

¹⁹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, rozlišuje tři základní typy sociálních služeb: pobytové, ambulantní a terénní. Pobytovými službami se rozumí služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb. Ambulantními službami se rozumí služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo je dopravována do zařízení sociálních služeb. Terénními službami se pak rozumí služby, které jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách: §33).

²⁰ K saturaci vzorku dochází ve chvíli nasycenosti vzorku. V tomto konkrétním případě tedy k saturaci dochází ve chvíli, kdy je přírůstek nových klientů daného centra nulový, popř. velmi malý.

²¹ Dotazník první fáze sčítání je přílohou č. 3 této závěrečné zprávy.

²² Informační leták je přílohou č. 4 této závěrečné zprávy.

Vzhledem k organizační a časové náročnosti první fáze nebylo možné z důvodu omezené personální kapacity zúčastněných organizací využít „místní“ pracovníce a pracovníky, a proto bylo na pozice sčítacích komisařů a komisařek přijato 11 studentů a studentek vyšších odborných škol zaměřených na sociální problematiku²³. Pro úspěšnou realizaci celého projektu bylo nezbytné, aby komisaři a komisařky měli k cílové skupině kladný vztah, resp. aby se v dané problematice orientovali a věděli, jak s touto specifickou skupinou komunikovat/pracovat. Ve spolupráci se školami byli vybráni ti studenti a studentky, kteří se o tuto cílovou skupinu zajímají a mají s ní určité zkušenosti.

Všichni sčítací komisaři a komisařky byli 4 dny před zahájením první fáze projektu proškoleni v prostorách realizátora projektu. V rámci školení byli podrobně seznámeni se zvolenou metodikou sčítání a s konkrétními organizačními pokyny. Byly podepsány smlouvy a předány kontakty na jednotlivé pracovníky a pracovnice organizací, kteří v případě nouze fungovali jako kontaktní osoby. Den před samotným začátkem sčítání se všichni sčítací komisaři a komisařky dostavili na místo určení, aby se lépe seznámili s prostory a s pracovníky organizací, a mohli tak v den zahájení projektu začít bez větších prodlev.

Po skončení první fáze sčítání jsme požádali sčítací komisaře a komisařky o krátké zhodnocení projektu, které je přílohou této zprávy.

Motivace

Jedním z očekávaných úskalí metodiky standardizovaného dotazování u naší cílové skupiny byla předpokládaná neochota respondentů dotazníky s tazateli vyplňovat. Nízká motivace účasti na průzkumech a z ní vyplývající i nízká návratnost dotazníků je standardně problematickým bodem, který řeší v rámci dotazníkového šetření každý realizátor výzkumu.

Ve snaze předejít nízké účasti jsme se proto na základě doporučení pracovníků z neziskových organizací rozhodli zvýšit motivaci obdarováním těch respondentů, kteří budou ochotni dotazník vyplnit. Zvolení vhodné „odměny“ za vyplnění dotazníku bylo poměrně složitým oříškem, neboť „odměna“ měla být atraktivní natolik, aby motivovala k vyplnění dotazníku, nicméně ne tolik, aby motivovala klienty center chodit častěji a na jiná místa, než jsou zvyklí. Nakonec byla na doporučení pracovníků neziskové organizace zvolena mléčná čokoláda různých příchutí, která slavila u klientů center velký úspěch.

Všechny čokolády byly den před začátkem projektu rozvezeny do jednotlivých center. Čokolády, které zbyly, připadly danému centru, kde sčítání probíhalo.

²³ Evangelická akademie – vyšší odborná škola sociální práce a střední odborná škola, JABOK – vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická.

Jednou z významných pozitiv zvolené metody je možnost předejít duplicitě dat, tj. situaci, kdy je jeden člověk započítáván několikrát. V předchozím sčítání z r. 2004 (Hradecký 2004) byla použita metoda standardizovaného pozorování, kdy v průběhu krátkého časového rozpětí (dvou hodin) sčítací komisaři zaznamenali do záznamových archů počty „osob bez přístřeší“. Krátký časový interval sčítání měl zajistit nízkou duplicitu, neboť realizátoři tohoto sčítání nepředpokládali přesuny bezdomovců. Nicméně nelze s určitostí tvrdit, že zde nebyly přítomny duplicitní údaje (podrobněji jsme o tom pohovořili již v kapitole Metody úplného sčítání).

Zaznamenáváním identifikačních údajů respondentů (iniciály a datum narození) do dotazníků lze duplicitu snadno odfiltrvat. Velká část klientů a klientek navštěvuje dané centrum v pravidelných intervalech od jednoho dne v týdnu až po všechny dny, kdy je centrum otevřené. Stejně tak navštěvují klienti v jeden den více center, a proto je duplicita u tohoto typu sčítání nevyhnutelně přítomna ve vyšší míře než u jiných typů sčítání.

V případě tohoto sčítání bylo využito několik filtračních stupňů, které duplicitní data zcela vyloučila ze souboru. Prvním stupněm byli samotní sčítací komisaři v centrech, kteří s klienty realizovali rozhovory. Jednou z podmínek pro přijetí komisaře do projektu byl i čas strávený v centru, tj. podmínka, že musí být k dispozici po celou dobu trvání první fáze sčítání. V důsledku toho byl prvním stupněm filtru samotný komisař, který klienta v případě jeho opakované účasti rozpoznal. Dalším stupněm filtrace byl dotaz mířený na účast ve výzkumu, který měl opět eliminovat opakované vyplňování dotazníku jednou a tou samou osobou. Posledním stupněm bylo samotné čištění dat v programu SPSS.

2. Fáze sčítání

Princip

Druhá fáze sčítání – tzv. terénní –, navazovala přímo na první fázi sčítání, tj. proběhla v sobotu 1. 5. 2010. Cílem této sčítací fáze bylo v průběhu jednoho dne zastihnout dostatečně velký výběrový soubor z populace pražských bezdomovců spících „venku“ a zjistit, jak velký podíl tvoří z celkového počtu osob spících „venku“ zachycených v první fázi.

Rovněž jsme se soustředili na dvě klíčové podmínky, jejichž nedodržení ohrožuje validitu výsledků. Tou první je „náhodnost výběru“. Všichni bezdomovci, které chceme zachytit pomocí metody capture – recapture, musejí mít v druhé fázi stejnou pravděpodobnost dotázání jako ve fázi první. Vzhledem k této podmínce bylo nutné druhou fázi realizovat v den, kdy jsou centra zavřená a klienti se v nich nezdržují. Stejně tak jsme z obou fází vyřadili všechny respondenty, kteří přespávali v azylových domech nebo ve standardních ubytovacích zařízeních, která je možno obývat i v průběhu dne. U těchto osob jsme předpokládali jiný denní režim (oproti lidem nocujícím venku – více viz kapitola Obecný rámec použité metody capture – recapture).

Další podmínkou bylo vytvořit trasy tak, abychom obsáhli místa, kde se rovnoměrně mísí osoby, které byly zachyceny při sčítání v ambulantních zařízeních pro bezdomovce, se zbytkem (v první fázi nezachycené) bezdomovecké populace (spící venku).

Trasy

Ve spolupráci s terénními pracovníky byly vytvořeny „trasy“ druhé sčítací fáze. U těchto pochůzek byl určen počátek, několik záchytných bodů a konečná destinace. Celkem tak bylo navrženo sedm základních „tras“, které vedly přes vytipovaná místa, kde se bezdomovci nejčastěji vyskytují, a to jak v centru Prahy, tak i na jejích periferiích²⁴. V rámci těchto „náhodných procházek“ se terénní pracovníci dotazovali každého, koho potkali a identifikovali jako bezdomovce.

Všichni terénní pracovníci a pracovnice se v sobotu ráno (tedy následující den po první fázi) sešli na startovacím stanovišti (v centru města, odkud začínaly všechny trasy). Zde byly koordinátorem sčítacích komisařů rozdány finální instrukce. Po ukončení vlastní pochůzky každá dvojice komisařů došla na společné místo, kde se dotazníky vybíraly.

²⁴ V příloze č. 5 této zprávy jsou uvedené trasy přiloženy.

Tato fáze byla náročná především z důvodu orientace v prostředí cílové skupiny a schopnosti s touto skupinou správně komunikovat. Z tohoto důvodu jsme spolupracovali s terénními pracovníky a pracovníci zúčastněných neziskových organizací, kteří v této oblasti pracují delší dobu a disponují potřebnými kompetencemi.

Všichni sčítací komisaři a komisařky (celkem 14) byli několik dnů před samotnou realizací sčítání proškoleni, rozděleni do dvojic a se všemi byla v rámci tohoto školení podepsána smlouva o spolupráci. V rámci školení obdrželi dotazníky a rozpisy jednotlivých tras, po nichž měli jít²⁵. Stejně jako u školení první skupiny sčítacích komisařů byla i v této skupině prezentována a vysvětlena zvolená metodika sčítání, cíle projektu a rizika spojená s vyplňováním dotazníků.

Výběrový soubor

Pro úspěšnou realizaci celého projektu bylo nutné v rámci druhé fáze sčítání získat dostatečně velký reprezentativní vzorek. Vrátime-li se k našemu příkladu „rybníku“ u metody zpětného zachytu, je v této fázi naprosto určující vylovit takové množství ryb, aby bylo možné zachytit podíl označených a neoznačených ryb. V případě, že bychom vylovili málo ryb, nepřesnost naměřeného podílu označených ryb by způsobila, že by výsledek šetření byl příliš nepřesný. V případě náhodného výběru můžeme na základě zvolené hladiny spolehlivosti (obvykle 95%) a předpokládané velikosti vzorku dotazovaného v druhé fázi výzkumu určit velikost statistické odchylky, a tedy i neurčitosti, kterou bude výsledek zatížen. Při vzorku 400 respondentů dosáhne statistická chyba přibližně ± 5 procentních bodů. Tato hodnota je ale platná pouze v případě, že velikost výběrového souboru je řádově menší než velikost celé populace. Vzhledem k výsledkům minulého sčítání víme, že tomu tak není. V roce 2004 bylo v terénu sečteno 1 545 bezdomovců (Hradecký 2004)²⁶. Po opravě činí statistická chyba $\pm 4,2$ procentního bodu, což považujeme za dostatečný kompromis mezi přesností výsledku a náklady na sběr dat.

²⁵ Tyto dotazníky z druhé fáze sčítání jsou v příloze č. 6 této zprávy.

²⁶ Tento údaj byl výsledkem součtu výstupu z terénního samosčítání bezdomovců v odlehlých lokalitách a počtu bezdomovců zaevidovaných sčítacími komisaři na základě pozorování v rámci terénního sčítání (Hradecký 2004: 17).

Úplné sčítání v azylových domech, noclehárnách, věznicích, nemocnicích a psychiatrických léčebnách

Princip

Tato, poslední část sčítání probíhala v průběhu pátku, tj. poslední den první fáze sčítání, nicméně byla na ostatních fázích nezávislá (na rozdíl od fáze první a druhé, které jsou vzájemně propojené a vzájemně závislé). Do „třetí fáze“ jsme zahrnuli sčítání bezdomovců v azylových domech a noclehárnách pro osoby bez přístřeší, nemocnicích, věznicích a psychiatrických léčebnách²⁷.

Všechny organizace a instituce byly e-mailem předem seznámeny s cíli výzkumu a zároveň obdržely stručnou charakteristiku užití metodologie. Byly požádány, aby v určitý den zaslali informaci o počtu přítomných bezdomovců, jejich iniciály a data narození.

Výstupy sčítání

Následující část závěrečné zprávy je rozdělena do dvou hlavních kapitol.

První kapitola se zabývá výpočty několika základních údajů, které poptal zadavatel projektu, tedy Magistrát hl. města Prahy. Těmito třemi základními výpočty jsou:

1. přibližný celkový počet bezdomovců nocujících v době sčítání na veřejných prostranstvích,
2. přibližný celkový počet bezdomovců využívajících v době sčítání sociální služby (pobytové i ambulantní) – tzv. „tok bezdomovců“,
3. přibližný celkový počet bezdomovců na území hl. města Prahy.

Druhá kapitola se pak zabývá deskripcí a analýzou skupiny osob „sociálně potřebných“.

²⁷ Seznam zúčastněných nemocnic, nocleháren, věznic a psychiatrické léčebny je přílohou č. 7 této závěrečné zprávy.

1. Přibližný celkový počet bezdomovců nocujících v době sčítání na veřejných prostranstvích

Skupina osob bez přístřeší, která nocuje zpravidla venku, je z hlediska jejich sčítání, nejproblematictější. Tato skupina osob je vysoce heterogenní, patří sem jak pravidelní klienti ambulantních či pobytových služeb, tak i lidé, kteří tyto služby nevyužívají a žijí nezávisle na pomoci druhých ve svých příbytcích. Tuto skupinu tedy nelze spočítat absolutně, tedy získat jedno číslo, které by mělo přesnou vypovídající hodnotu. V případě této skupiny je potřeba využít metody „pravděpodobnostní“, o kterých jsme již mluvili v předchozích kapitolách, a výstup uvést v relevantním intervalu, který zohlední míru možné statistické odchylky od jejich přesného počtu. Právě pro tuto skupinu tak byla využita metoda zpětného záchytu.

Použité proměnné:

P = 672 (počet zaznamenaných bezdomovců nocujících venku v první fázi sčítání)

n = 400 (počet bezdomovců nocujících venku zaznamenaných v druhé fázi)

O = 81 (počet týchž bezdomovců spících venku, kteří byli zaznamenáni v první i v druhé fázi)

N = ? (přibližný celkový počet bezdomovců nocujících v době sčítání na veřejných prostranstvích)

$$P/N = O/n$$

$$N = P/r_o$$

$$\mathbf{N = 3\ 319} \approx 3\ 300^{28}$$

²⁸ Toto číslo je potřeba vnímat pouze jako orientační, které se vzhledem ke zvolené metodice náhodného výběru pohybuje v určitém intervalu spolehlivosti. Pro dané parametry se r_o na 95% hladině spolehlivosti liší o $\pm 0,033$, což výsledný odhad posouvá do intervalu mezi 2 800 a 4 000.

2. Přibližný celkový počet bezdomovců na území hl. města Prahy

Jak jsme se zmínili již v kapitole věnované použité metodologii, výpočet celkového počtu bezdomovců na území hl. města Prahy probíhal metodou zpětného zachytu, tedy poměrem výstupů první a druhé fáze sčítání (podrobněji viz výše). Tento údaj byl následně obohacen o čísla z absolutního sčítání v azylových domech, noclehárnách a institucích. Všechna data byla očištěna od duplicit (dvojití čištění v programu Excel; z tohoto důvodu bylo potřeba znát iniciály a datum narození klientů) a missingů (chybějících údajů). Analýza proběhla v programu SPSS.

Použité proměnné:

Počet osob nocujících v době sčítání v azylových domech:

AZYLOVÉ DOMEY PRO OSOBY BEZ PŘÍSTŘEŠÍ	MUŽI	ŽENY	Celkem
DŮM AGAPÉ	7		7
NADĚJE – Žižkov	37		37
Naděje – Radotín	17		17
Dům Naděje Vršovice		27	27
Dům Naděje Záběhlice	19	10	29
Azylový dům Vinička MČ Praha 6	1	2	3
Arcidiecézní charita	36	12	48
Armáda spásy	26	24	50
CSSP	33		33
Celkem			251

Počet osob nocujících v době sčítání v noclehárnách:

NOCLEHÁRNÝ	MUŽI	ŽENY	CELKE M
Naděje, Na Slupi, P2	14		14
DŮM NADĚJE P3	15		15
CSSP HERMES	70	16	86
Armáda spásy	35	9	44
CELKEM			159

Počet osob pobývajících v době sčítání v institucích:

INSTITUCE	MUŽI	ŽENY	CELKEM
Vazební věznice Pankrác	2		2
Vazební věznice Ruzyně	7		7
PL Bohnice	137	40	177
Fakultní nemocnice Královské Vinohrady	4	1	5
Fakultní nemocnice Bulovka	25	4	29
Fakultní Thomayerova nemocnice	2		2
Fakultní nemocnice Motol	2		2
CELKEM			224

Celkový počet osob nocujících v době sčítání v institucích, azylových domech a noclehárnách je **A = 634.**

$$N_c = A + N$$

$$N_c = 634 + 3\,319$$

$$N_c = \mathbf{3\,953} \approx 4\,000^{29}$$

Na území hl. města Prahy žije přibližně 4 000 osob bez přístřeší.

²⁹ Toto číslo je potřeba vnímat pouze jako orientační, které se vzhledem ke zvolené metodice náhodného výběru pohybuje v určitém intervalu spolehlivosti. Pro dané parametry se r_0 na 95% hladině spolehlivosti liší o $\pm 0,033$, což výsledný odhad posouvá do intervalu mezi 3 500 a 4 600.

3. Přibližný počet bezdomovců využívajících v době sčítání sociální služby (pobytové i ambulantní)

Použité proměnné

V rámci této části výzkumu jsme sledovali tzv. „tok bezdomovců“, který vypovídá o vytíženosti vybraných zařízení po určitý časový úsek. „*Tok bezdomovců odkazuje k osobám, které po určitý časový úsek navštíví centrum pro osoby bez přístřeší za účelem získat určitou službu.*“ (Edgar 2000: 186)

Místo přespání	Četnost
venku	672
noclehárna	168 ³⁰
azylový dům	84
běžné bydlení	201
Celkem	1 125

Po sečtení všech klientů ve zvolených centrech lze říci, že během zvoleného časového úseku (v našem případě týden) „proteklo“ centry poskytující ambulantní sociální služby pro bezdomovce **1 125** osob. Lze předpokládat, že „tok bezdomovců“ se bude v jednotlivých ročních obdobích výrazně lišit.

V průběhu sčítání byly kapacity azylových domů vyčerpány z 98 %, neboť celkový počet klientů a klientech azylových domů pro osoby bez přístřeší dosáhl 251 ubytovaných z 255 možných.

³⁰ Toto číslo nevyjadřuje počet osob, které trávily danou noc v noclehárně, nýbrž počet osob, které uvedly noclehárnu jako své obvyklé nocležiště (tzn., že v daný den mohly spát kdekoliv jinde).

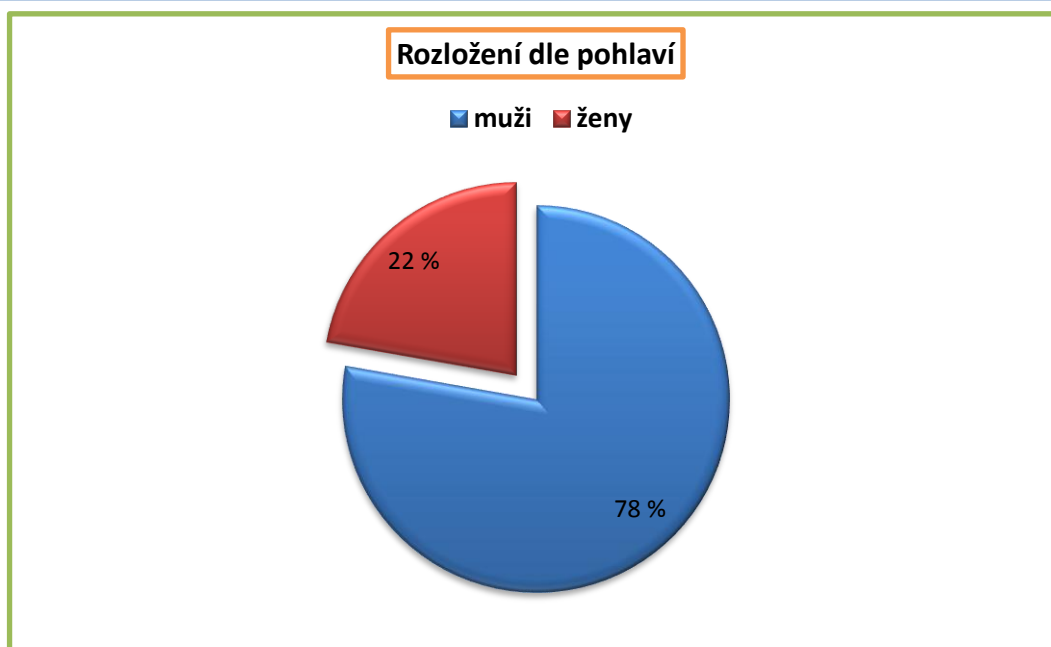
Sociálně potřební

V teoretické části práce již bylo řečeno, že díky zvolené metodice sčítání jsme získali unikátní data (dostatečně velký reprezentativní vzorek) o skupině osob, které využívají sociální služby určené pro osoby bez přístřeší, tj. lze je charakterizovat jako sociálně potřebné, tedy jako ty, jejichž životní situace vyžaduje pozornost a jistou míru péče a pomoci ze strany společnosti.

Vysoce heterogenní skupinu, kterou osoby bez přístřeší bezesporu jsou, nelze analyzovat jinak než po dílčích skupinách. Pro účely zadavatele je pak stěžejní znát tu skupinu, která je nejvíce potřebná, tu skupinu, která využívá sociální služby cílené pro bezdomovce.

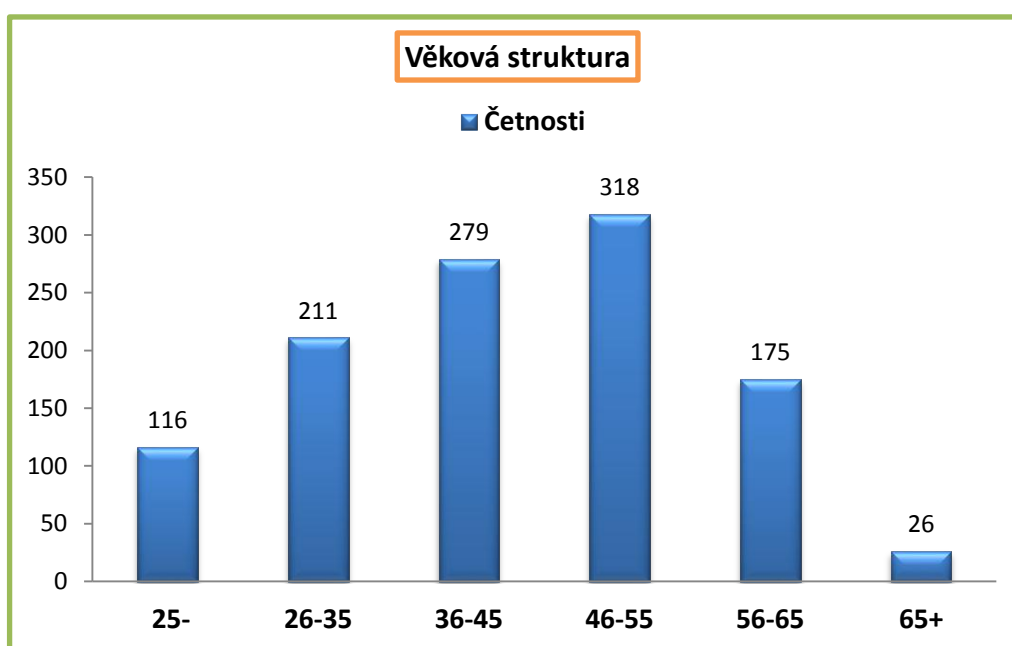
Zjistit míru heterogenity, věkovou strukturu, rozložení dle pohlaví či místa přespání a zmapovat vztahy mezi jednotlivými proměnnými je předmětem následující kapitoly.

Rozložení dle pohlaví

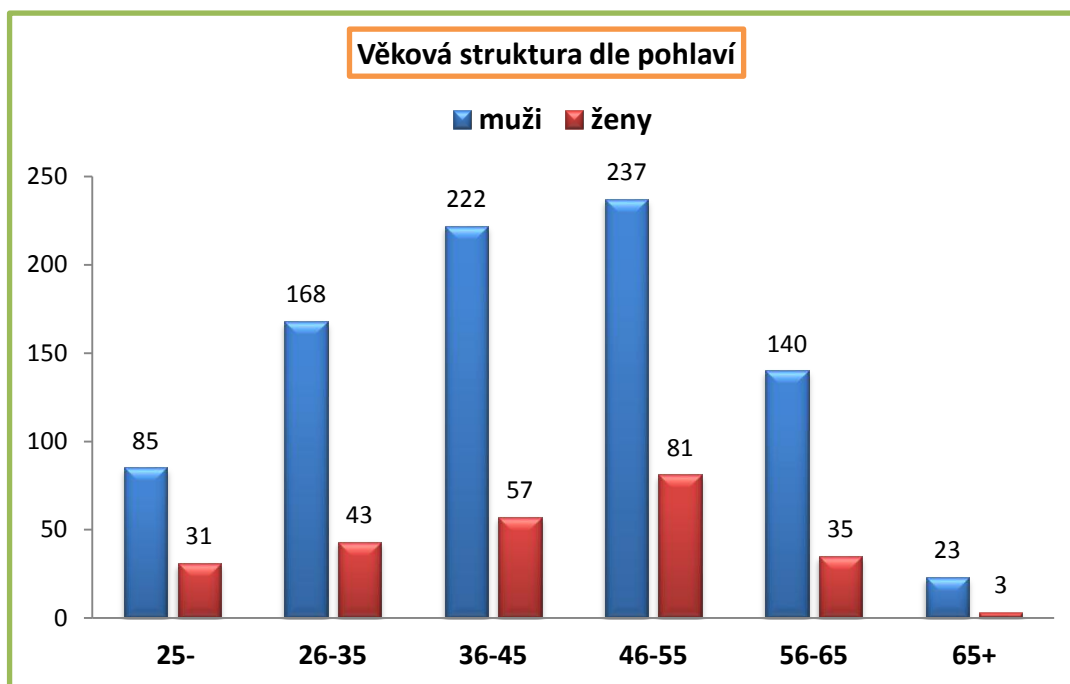
Na základě analýzy dat se projevila jednoznačná převaha mužů (875) nad ženami (250), což potvrzuje i dlouhodobý trend mapovaný v rámci této skupiny.

Díky zvolené metodě sběru dat (dotazníkové šetření s uvedeným datem narození) jsme získali přesné údaje o věkové struktuře analyzované skupiny. Díky tomu lze vytvořit poměrně podrobné členění do jednotlivých věkových kategorií. Soubor byl tedy rozdělen do šesti věkových kategorií, kdy nejnižší byla kategorie do 25 let a nejvyšší pak kategorie pro osoby nad 65 let.

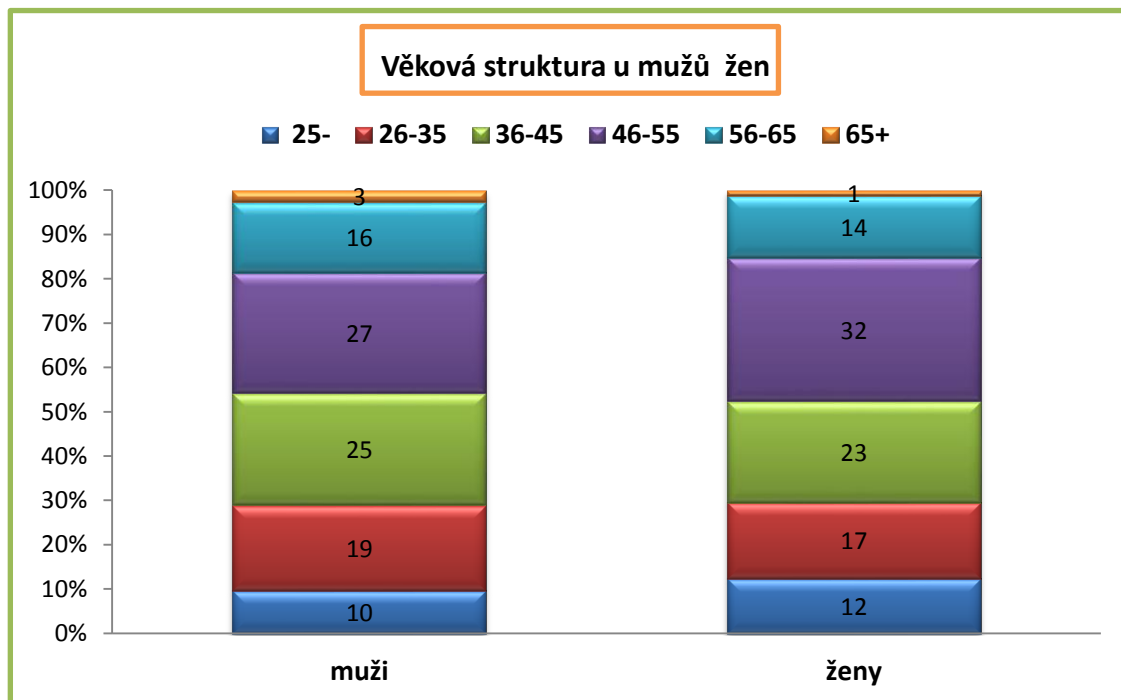

Z analýzy dat vyplynulo, že nejvíce zastoupenou skupinou jsou osoby ve věku 46–55 let; tato skupina tvoří 28 % (318 osob) z celkového počtu. Dále je to skupina ve věku 36–45 let, kam patří 279 osob, tj. téměř 25 % všech klientů center v době sčítání. Další kategorii tvořily osoby v rozmezí 56–65 let (16 %), dále klienti a klientky do 25 let, kterých bylo 116 (10 %), a nejméně jsou mezi osobami využívajícími služby organizací určených pro osoby bez přístřeší senioři ve věku nad 65 let (26 osob, tedy 2 %). Průměrný věk sociálně potřebných osob je 43,41 roku.

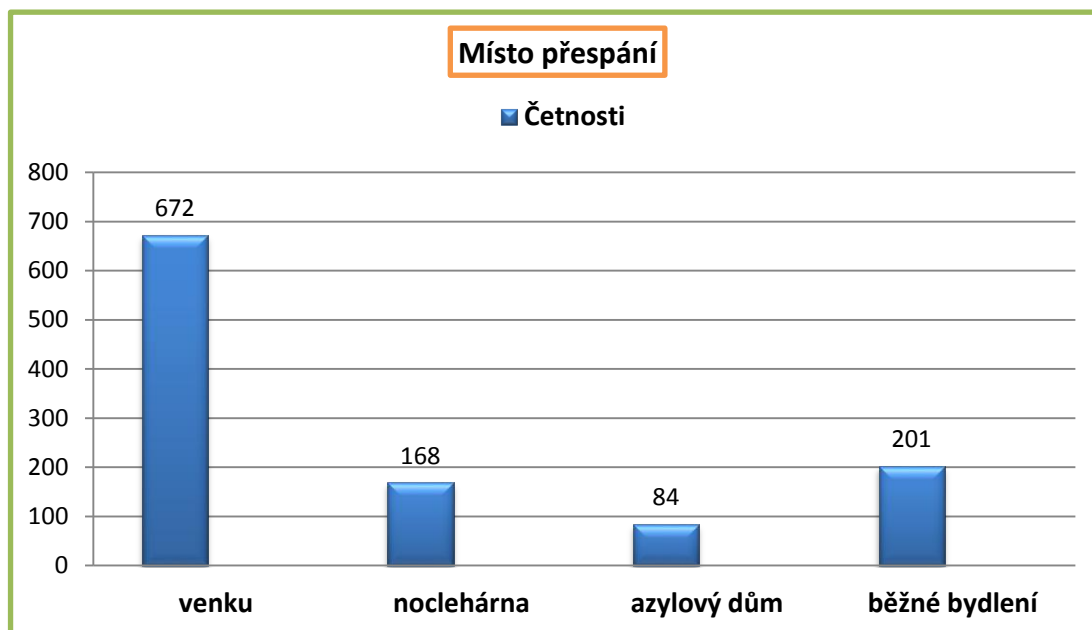
Věková struktura dle pohlaví

Nejvíce zastoupenou kategorií mezi uživateli sociálních služeb byli v průběhu našeho sčítání muži ve věku 46–55 let (237 mužů, tedy 27 % z celkového počtu mužů). Ve stejné kategorii bylo zastoupeno i nejvíce žen (81 žen, tedy 32 % z celkového počtu zúčastněných žen). U věkové kategorie 36–45 let je zastoupení žen (23 %) a zastoupení mužů (25 %) druhé nejvyšší. Lze tedy konstatovat, že lidé bez domova tvoří především osoby středního věku, neboť po sloučení těchto dvou kategorií u obou pohlaví tvoří nadpoloviční většinu – u žen 55 % a 52 % u mužů. U žen pak dosahuje průměrný věk 43 let, u mužů 44 let.

Ve výše uvedeném grafu je znázorněna věková struktura u obou pohlaví, která je pro muže i ženy poměrně shodná. Stejně jako u žen, tak i u mužů je nejvíce zastoupena kategorie ve věku od 46 do 55 let, kde v rámci své kategorie slabě převažují ženy (32 %) nad muži (27 %).

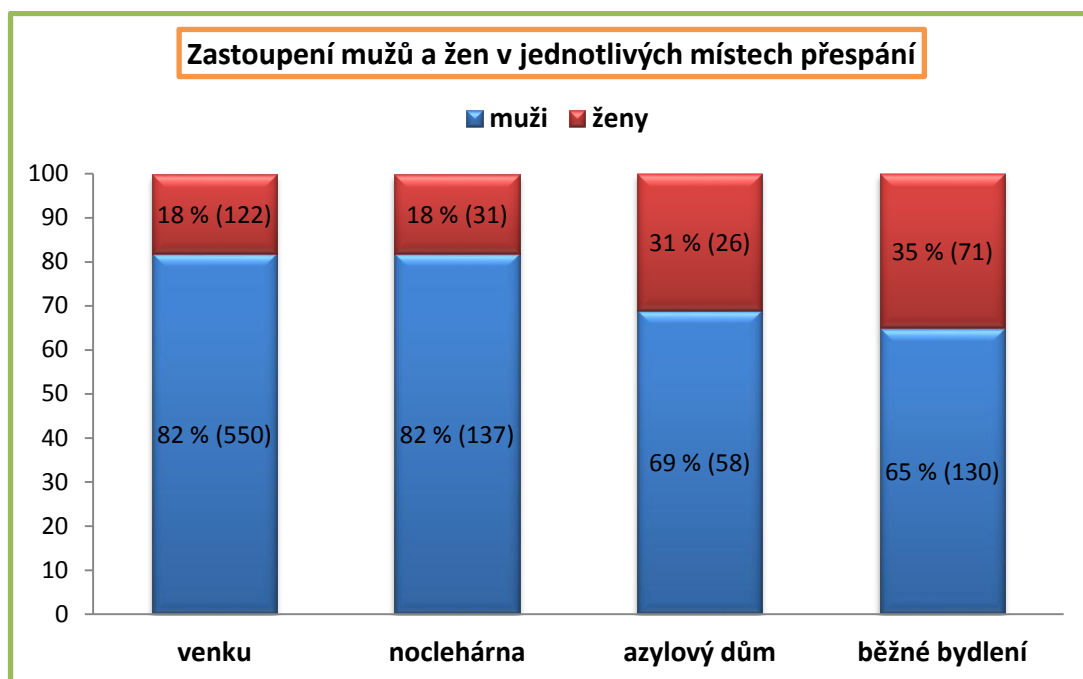
Uživatelé sociálních služeb denních center nejčastěji nocují na veřejných prostranstvích, tj. „venku“³¹. Do této kategorie spadá celých 60 % respondentů a respondentek. Druhým nejvíce uváděným místem přespání bylo „běžné bydlení“ (18 %). Do kategorie „běžného bydlení“ byly řazeny placené ubytovny (ne azylové domy), hostely či delší pobyt u kamarádů, příbuzných apod.³² Sociální služby „pro bezdomovce“ tedy ve velké míře užívají i ty osoby, které přespávají ve standardních podmínkách.

Na této části analýzy je opět patrné, jak důležitý je dílčí přístup k tak vysoce heterogenní skupině. Z analýzy vyplývá, že sociálně potřební, kteří využívají služby pro „osoby bez přístřeší“, nemusí být nutně lidé žijící na ulici či v azylových domech, jak se často laická veřejnost domnívá.

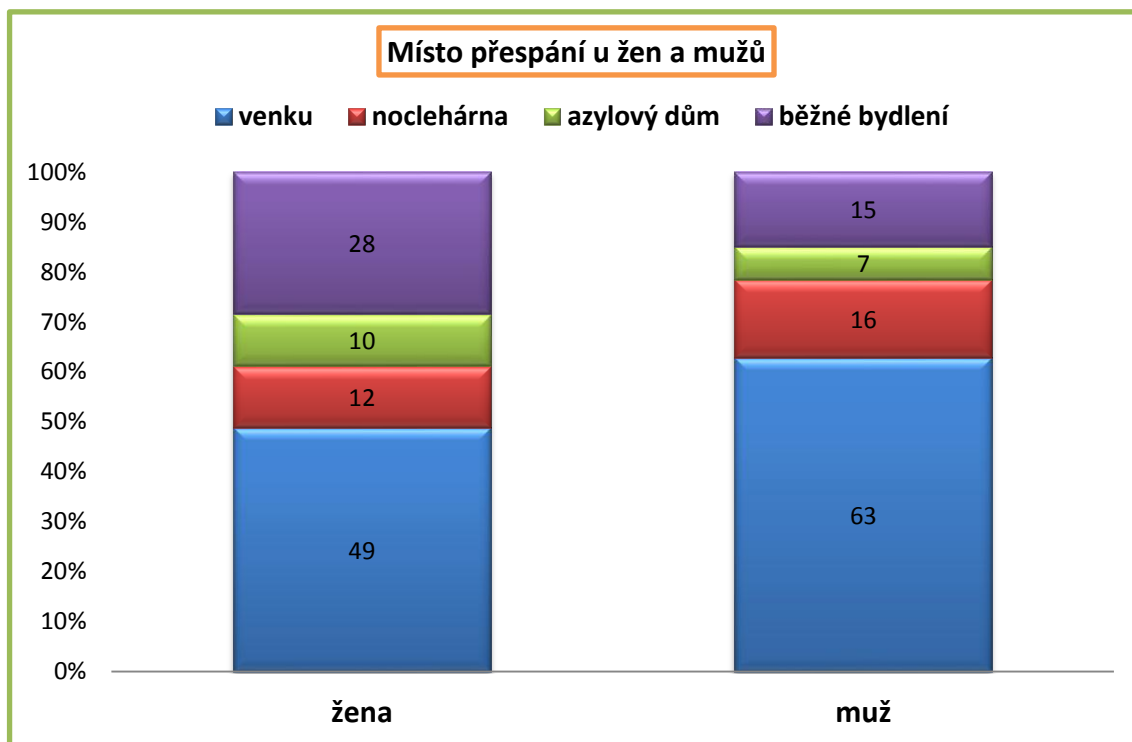
Třetím nejčastěji uváděným místem přespání byla „noclehárna“ (15 %). Nejméně uváděným místem noclehu byl „azylový dům“ (7 %).

³¹ Kategorie „venku“ zahrnovala místa, „která svou povahou nejsou k nocování určená“. Konkrétně se tedy jednalo o místa pod výklenky rozličných staveb (například podmostí), squatty, provizorní přístřešky a „nocležiště“ v městské zeleni, prostředky a prostory MHD, vlaková nádraží, vagóny, cizí opuštěné objekty (více viz výše v kapitole „Cílová populace a operacionalizace kategorie bezdomovec“).

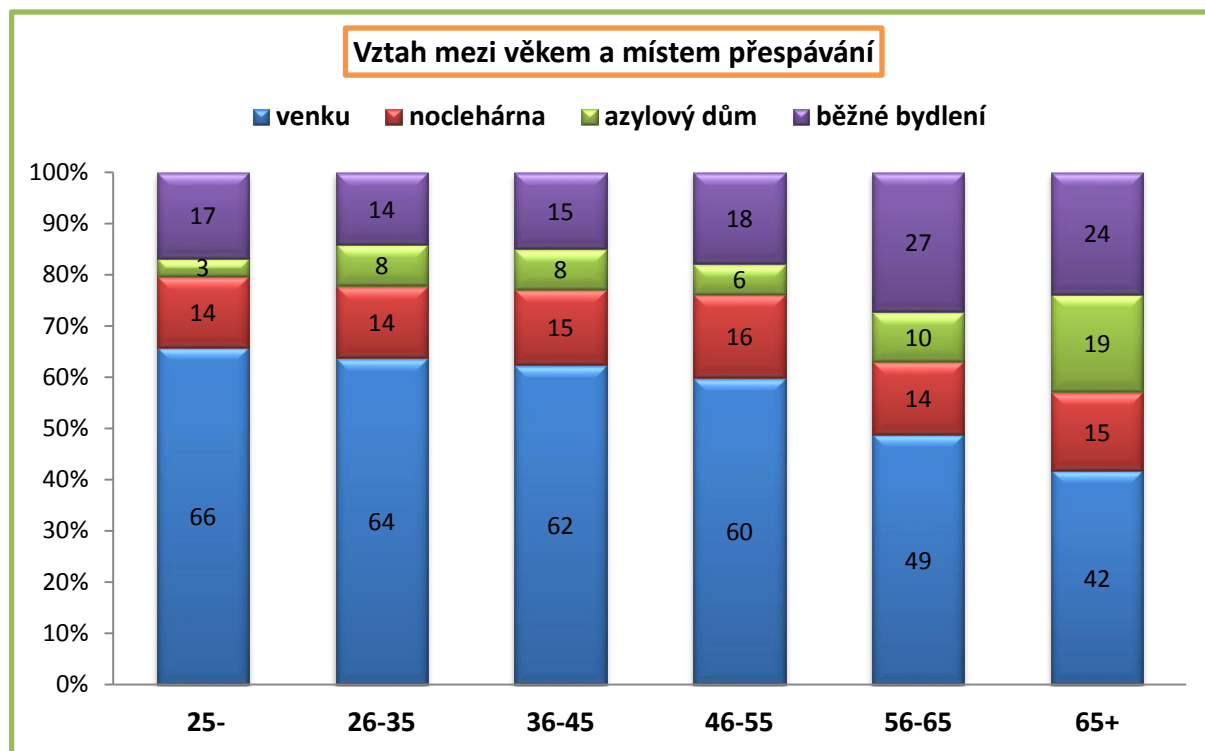
³² Více viz operacionální definice.

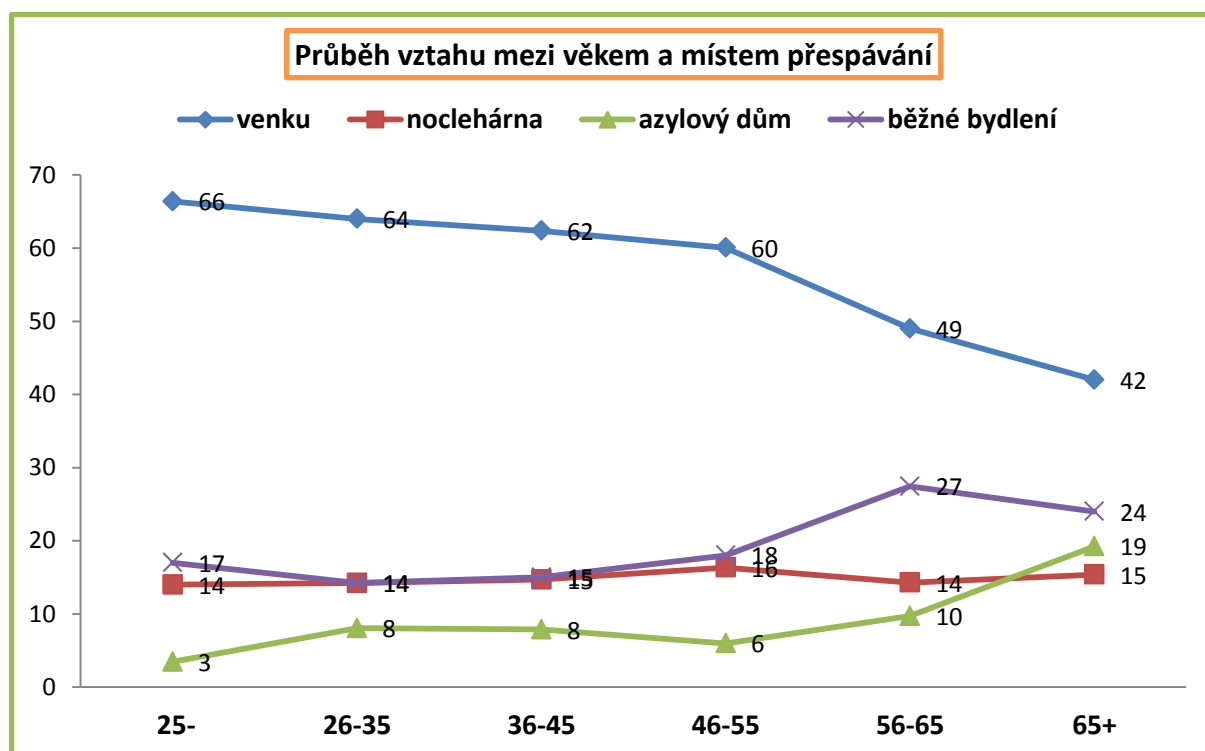
Na základě analýzy dat lze konstatovat, že nocování na veřejných prostranstvích, tedy „venku“, je u mužů i žen výrazně vyšší (550 muži, 122 ženy) než u jiných míst přespání. Druhým nejčastěji využívaným místem k přespávání u uživatelů sociálních služeb denních center je noclehárna (137 mužů a 31 žen). U obou těchto kategorií je výrazně vyšší zastoupení mužů než žen (80 % muži a 20 % ženy).

Struktura přespání v rámci kategorie pohlaví odhalila, že ženy využívající ambulantní sociální služby uvádějí jako místo přespávání „běžné bydlení“ téměř dvakrát častěji než muži. Stejně tak ženy, které využívají ambulantní sociální služby, spíše nocují v „azylových domech“, kde převyšují muže o 3 %. Vzhledem k povaze těchto dvou typů noclehu se nabízí hypotéza, zda ženy spíše nevolí určitý typ trvalejšího bydlení než muži, popř. zda ženy v těžké sociální situaci nejsou do bytu jiné osoby přijaty snadněji nežli muži – respektive oproti mužům nevyvíjejí větší úsilí, aby nemusely spát „venku“.

Jak je patrné z výše uvedeného grafu, s rostoucím věkem klesá tendence klientů sociálních služeb přespávat na veřejných prostranstvích (z 66 % u věkové kategorie do 25 let na 42 % u věkové kategorie nad 65 let).

Cílem projektu „Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy“ bylo vytvořit (a aplikovat) metodický koncept pro sčítání bezdomovců, který umožní pravidelné získávání srovnatelných údajů o počtu bezdomovců na území hl. města Prahy v čase. Kombinace dvoufázové metody „zpětného záchytu“ a metody „úplného sčítání“ tento cíl splnila.

Nejprve jsme nadefinovali specifické podmínky, v nichž žijí osoby, o nichž se hovoří jako o bezdomovcích, a následně jsme na základě těchto definic získali údaje o jejich počtech.

Problematickou (z hlediska sčítání) je standardně skupina osob bez přístřeší, která nocuje „venku“. Tyto osoby je takřka nemožné postihnout při sčítání absolutně. Je potřeba se smířit s faktem, že výsledek bude vždy zatížen větší či menší statistickou chybou. Z těchto důvodů je vhodné použít takové sčítací metody, které umožní velikost možné statistické chyby alespoň reflektovat. Zbylé skupiny osob bez přístřeší (azylové domy, noclehárny, nemocnice, věznice, léčebny) lze spočítat absolutně a tím se vyvarovat zkreslení.

Projekt sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy také přinesl některé základní údaje o struktuře populace uživatelů sociálních služeb. Tyto informace mohou sloužit jako cenné podklady pro tvorbu integrovaného systému sociální pomoci v hl. městě Praze.

Doporučení

Na základě studia literatury a komunikace se zúčastněnými neziskovými organizacemi doporučujeme realizovat sčítání bezdomovců dvakrát ročně pro porovnání výstupních údajů.

Dále na základě zkušeností z tohoto sčítání doporučujeme spolupracovat i propříště s VOŠ se sociálním zaměřením. Jedná se o oboustranně výhodné a efektivní propojení.

POUŽITÁ LITERATURA

- Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období.* Praha. 2008.
- Bogard, C.** 2001. Advocacy and enumeration. *The American Behavioral Scientist* 45 (1). 105–120.
- Disman, M.** 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost.* Praha. Karolinum.
- D'Onise, K., Wang, Y., McDermott, R..** 2007. The Importance of Numbers: Using Capture-recapture to make the Homeless Count in Adelaide. *Australian Journal of Primary Health* 13 (1), 89–96.
- Edgar, B. M., Harrison, P., Watson, V., Busch-Geertsema, V.** 2007. *Measurement of Homelessness at European Union Level.* Dundee: European commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- Hendl, J.** 2006. Přehled statistických metod zpracování dat. Praha: Portál.
- Hradecký, I. a kolektiv.** 2007. Definice a typologie bezdomovectví. Praha: Naděje.
- Hradecký, I., Kosová, P., Myšáková M., Omelková L., Sedláček P.** 2004. *Sčítání bezdomovců Praha 2004.* Praha.
- Holpuch, P.** Bezdomovectví jako způsob života. Praha: Universita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. 2009. 116 s. Vedoucí diplomové práce: PhDr. Olga Šmídová.
- Kidd, A. S., Davidson, L.** 2007. „You have to adapt because you have no other choice: The stories of strength and residence of 208 homeless youth in New York city and Toronto.“ *Journal of community psychology* 35 (2): 219–238.
- Kosová, P., Omelková, L., Sedláček, P.** 2004. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze.* Praha: Městské centrum sociálních služeb a prevence – oddělení analýz a vzdělávání.
- Laird, A. S., Mulholland, D. Campbell-Jack.** 2003. „Rough Sleepers Initiative - Monitoring the target of ending the need to sleep rough by 2003“. George street research. Staženo 20. 6. 2010 z <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/12/18637>.
- Laska, E., Meisner. M.** 1993. A Plant-Capture Method for Estimating the Size of a Population from a Single Sample. *Biometrics* 4 (9), 209–220.
- Lee, B.** 2004. The Geography of Homelessness in American Communities. *City & Community* 3 (1): 3–27.
- Martin, E.** 1992. „Assessment of S-Night Street Enumeration in the 1990 Census.“ *Evaluation Review* 16, 418–438.
- Osborne, E. R.** 2002. „I'May be Homeless, But I'm Not Helpless: The Costs and Benefits of Identifying with Homelessness.“ *Self and Identity* 1 (1): 43–52, Texas: Psychology Press.
- Snow, S. D., Anderson, L.** 1987. „Identity work among the homelessness.“ *The American journal of sociology* 92 (6): 1336–1371.

Šafr, J. 2008. „Kvantitativní metody výzkumu v praxi.“ *UK FHS Řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích (prezentace).*

Internetové zdroje:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách: §33. Staženo 30. 6. 2010 z <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?typ=r&zdroj=sb06108&cd=76> (Magistrátu hl. města Prahy).

PŘÍLOHY

1. Seznam zúčastněných organizací
2. Seznam klíčových zařízení
3. Dotazník pro 1. fázi sčítání
4. Informační leták pro 1. fázi sčítání
5. Trasy 2. fáze sčítání
6. Dotazník 2. fáze sčítání
7. Seznam zúčastněných nemocnic, věznic a psychiatrické léčebny
8. Reflexe projektu sčítacích komisařů a komisařek z první fáze sčítání

1. Seznam zúčastněných organizací a institucí:

Organizace

AGAPÉ

ARCIDIECÉZNÍ CHARITA

ARMÁDA SPÁSY

CSSP

JEŽEK&ČÍŽEK

NADĚJE

NOVÝ PROSTOR

ODDĚLENÍ SOCIÁLNÍ PREVENCE

VINIČKA

Instituce

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR – VAZEBNÍ VĚZNICE PRAHA-PANKRÁC

VAZEBNÍ VĚZNICE PRAHA-RUZYŇ

FAKULTNÍ NEMOCNICE KRÁLOVSKÉ VINOHRADY

FAKULTNÍ NEMOCNICE NA BULOVCE

FAKULTNÍ THOMAYEROVA NEMOCNICE S POLIKLINIKOU

FAKULTNÍ NEMOCNICE V MOTOLE

PSYCHIATRICKÁ LÉČEBNA BOHNICE

ARCIDIECÉZNÍ CHARITA

ARMÁDA SPÁSY

CSSP

JEŽEK&ČÍŽEK

NADĚJE

NOVÝ PROSTOR

ODDĚLENÍ SOCIÁLNÍ PREVENCE

VINIČKA

Jméno:

3. Dotazník pro 1. fázi sčítání

Datum:

FORMULÁŘ:
MÍSTO:

Tazatel:

Každého jednotlivého uživatele jakékoliv sociální služby v centru se zeptejte na:

1. iniciály
2. datum narození
3. pohlaví
4. místo, kde momentálně přespává:
 - „**Kde nejčastěji přespáváte?**“ (pokud nerozumí, není si jistý, tápe → *pomocná otázka*)
 - „**Kde všude jste v posledním týdnu spal?**“ (pokud **jednou** zazní místo, které máme uvedené jako „venku“, pak jej řadím do této skupiny), jde o trend, o místo, kde hlavně přebývá

A) **Venku**

- provizorní „přístřešky a nocležisté“ v městské zeleni (parky),
- opuštěné budovy,
- místa pod výklenky rozličných staveb (například podmostí),
- veřejné dopravní prostředky MHD,
- auta, vraky aut,
- nádraží, ulice,
- chatky

B) **V noclehárně**

C) **V azylovém domě**

D) **Běžné bydlení** – u kamaráda, v placené ubytovně, u příbuzných apod.

DĚKUJEME ZA SPOLUPRÁCI

Všechny uvedené odpovědi prosím zaznamenejte do vypsaného formuláře.

Pořadové číslo	Iniciály	Datum narození	Pohlaví	Místo přespání	Neodpověděl/a
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					
15.					

SČÍTÁNÍ BEZDOMOVců V PRAZE 2010

Ve dnech 26.–30. DUBNA 2010 proběhne v tomto centru 1. fáze sčítání bezdomovců.

Sčítací komisaři Vás požádají o vyplnění krátkého dotazníku.

Jako poděkování za spolupráci obdržíte malou pozornost ve formě mléčné čokolády.

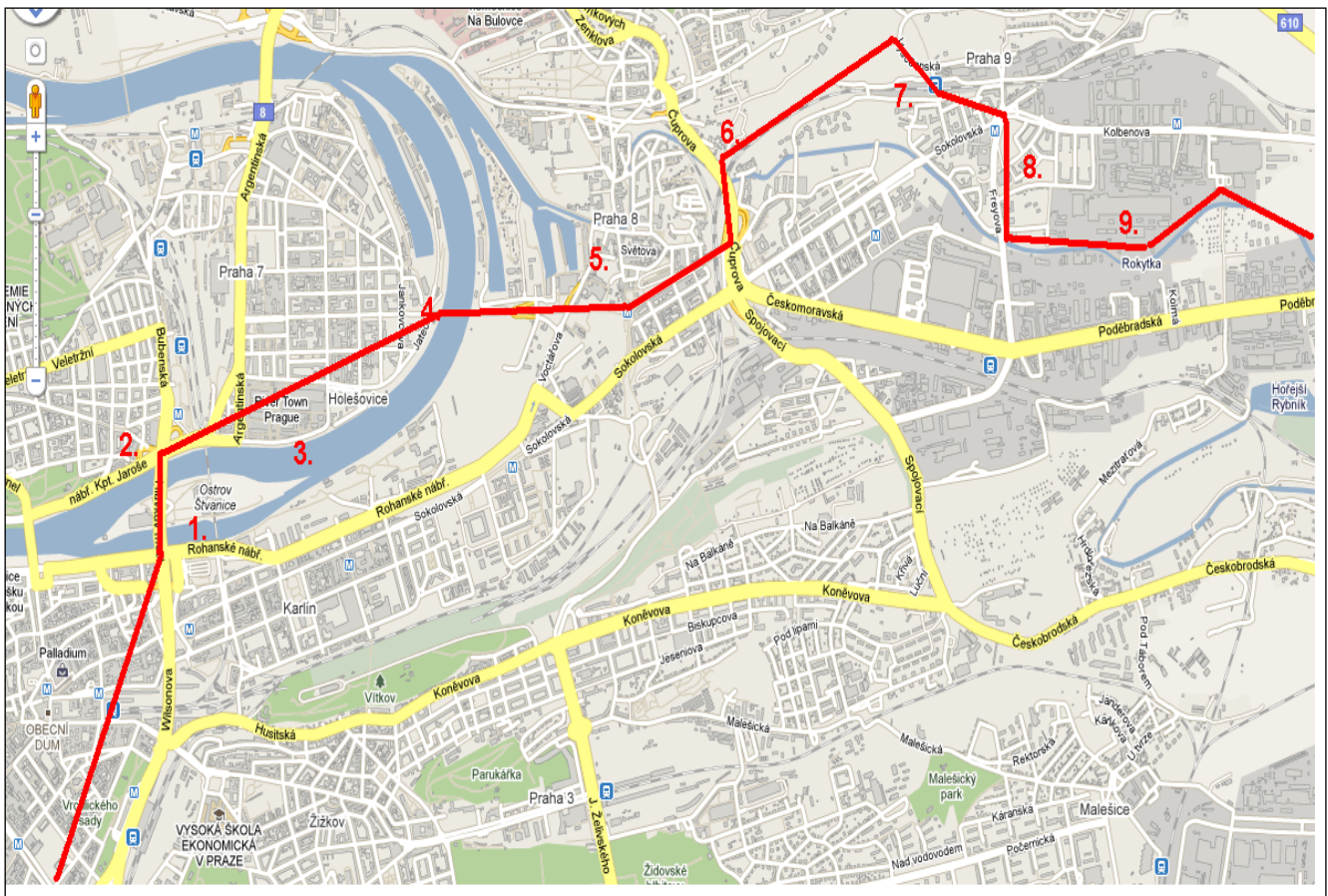
Dne 1. května 2010 bude probíhat 2. fáze sčítání, kdy můžete být venku (kdekoliv) náhodně dotázáni našimi terénními pracovníky.

Veškeré údaje jsou anonymní a budou použity výhradně pro účely sčítání.

Velice Vám děkujeme za pomoc a spolupráci při sčítání!

5. Trasy 2. fáze sčítání

Trasa I.

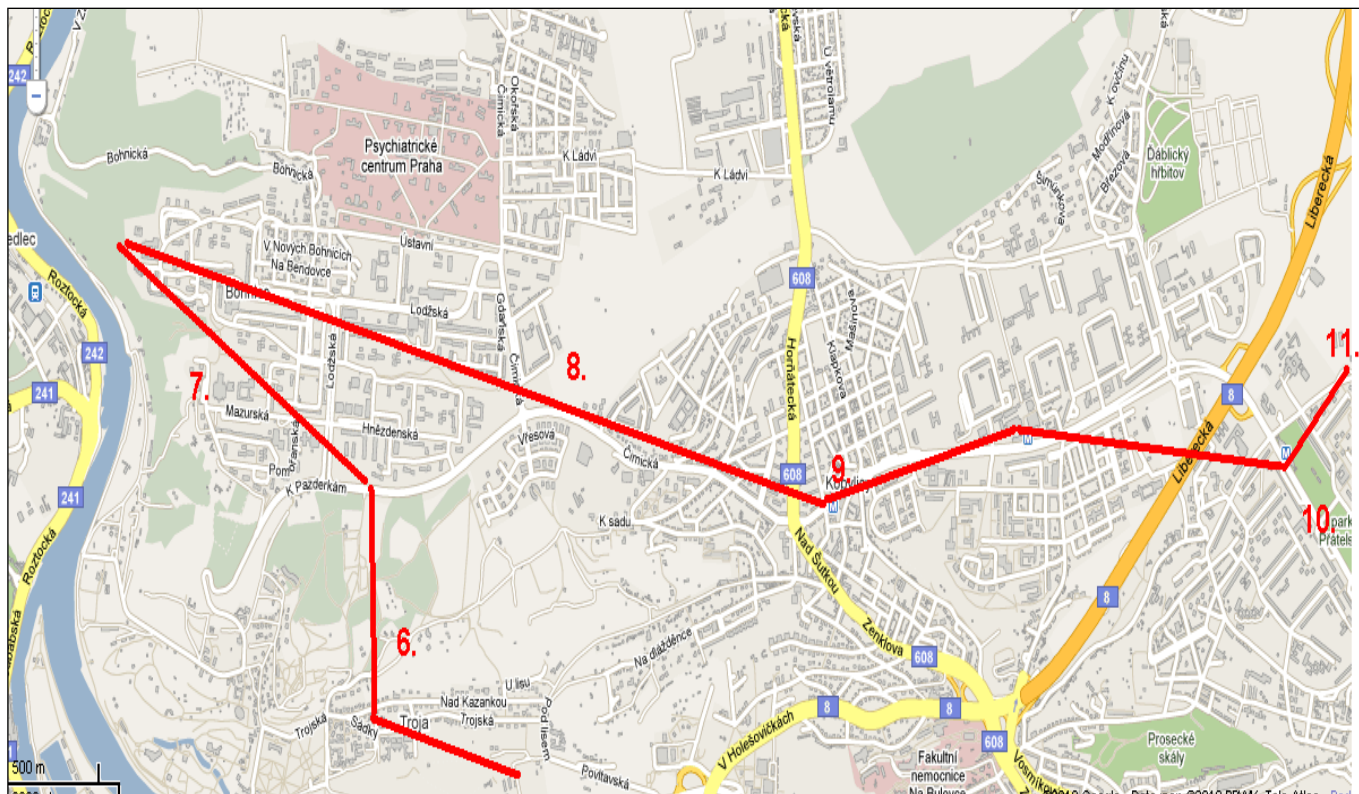
1. ostrov Štvanice
2. Vltavská
3. podél nábřeží okolo Holešovické tržnice
4. Libeňský most
5. Palmovka
6. Balabenka
7. nádraží Vysočany
8. Vysočanská
9. podél obou břehů Rokytky

10. Starý Hloubětín
11. Kejdův mlýn
12. Hloubětín – nad hřbitovem a podél železniční tratě
13. autobusové nádraží Černý Most

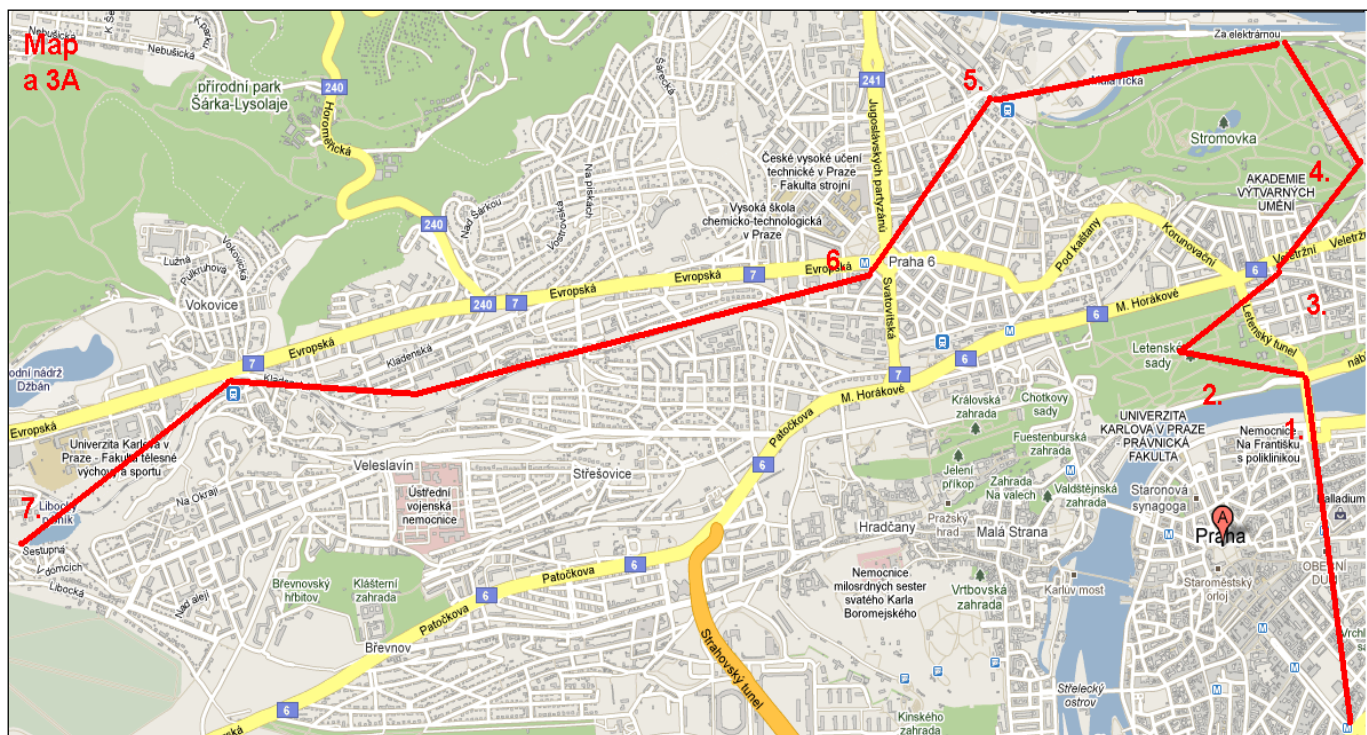

1.	autobusové nádraží Florenc
2.	Karlín podél Vltavy po cyklistické stezce
3.	Libeňský ostrov
4.	Kuchyňka a most Barikádníků
5.	ulicí Povltavská kolem vysokoškolských kolejí do Troji

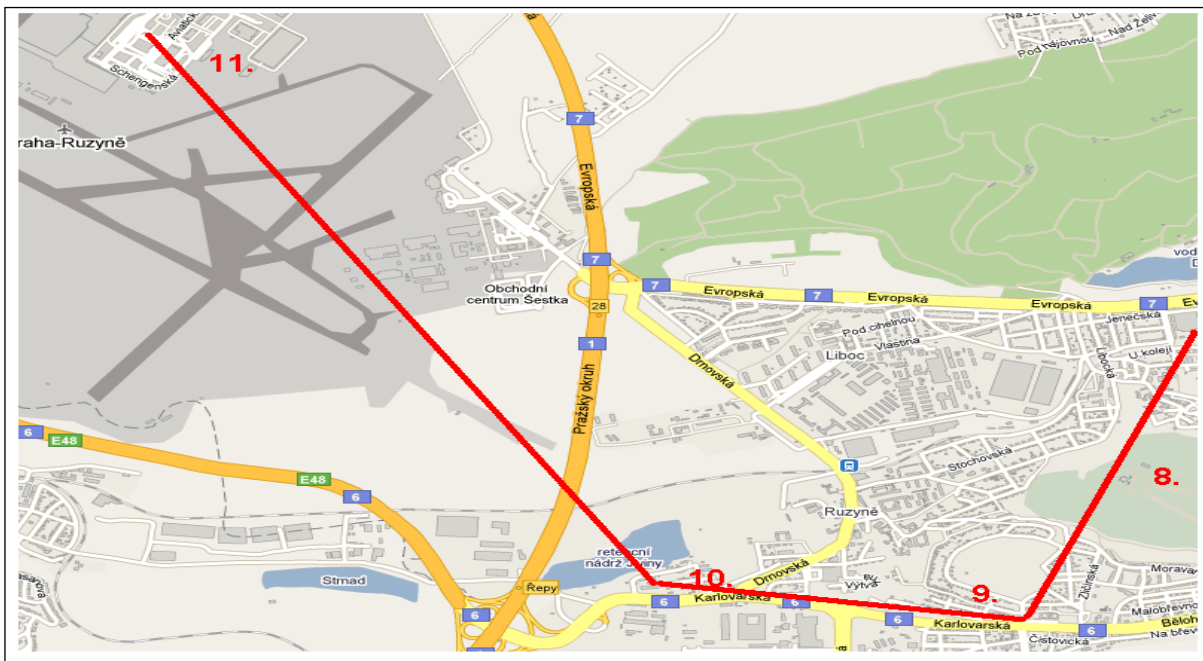

6.	nahoru do kopce směr Bohnice
7.	Bohnice
8.	Čimický háj
9.	Kobylišy – metro
10.	Prosek – park Přátelství
11.	Poliklinika Prosek

Trasa III.

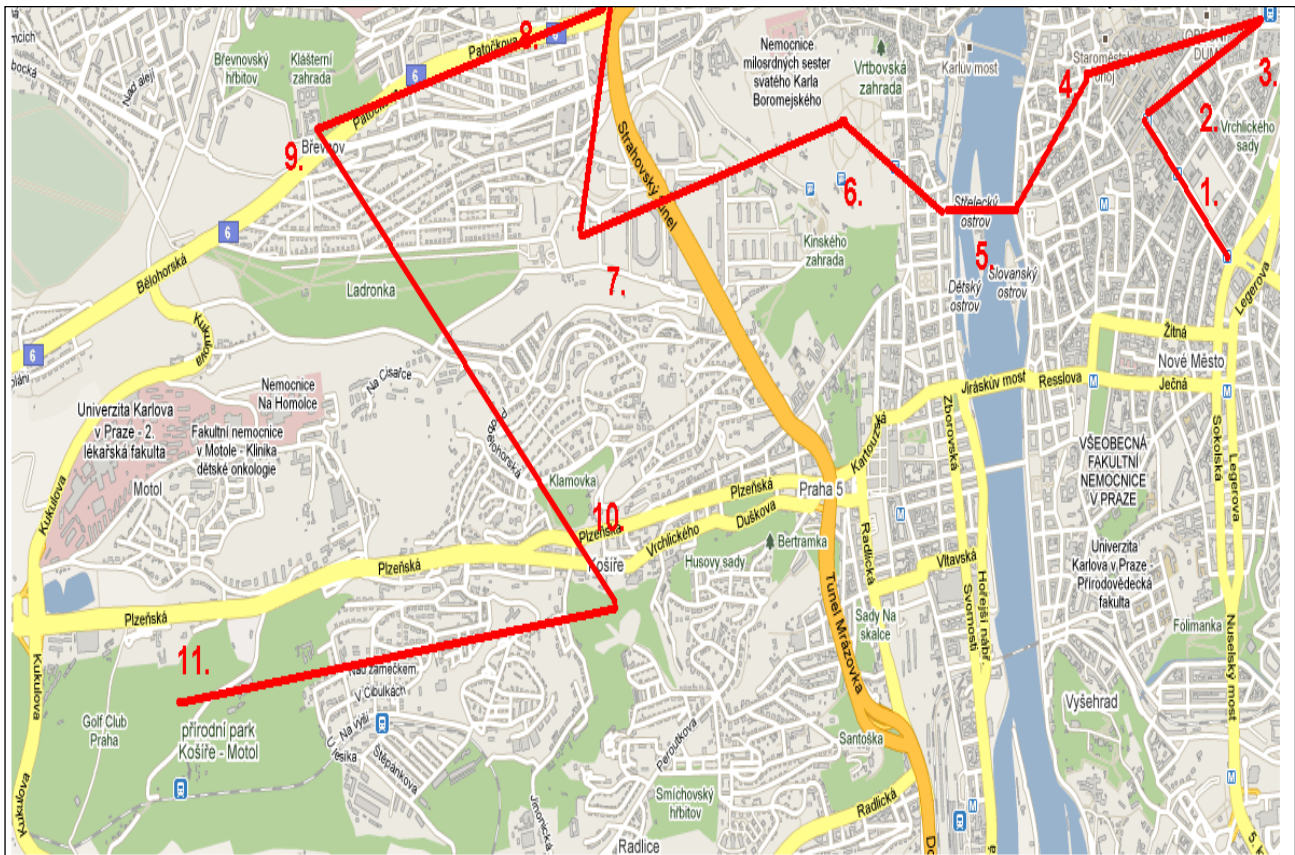

1. přes Štefánikův most
2. Letná
3. Letenské náměstí
4. Výstaviště – Stromovka
5. Nádraží Bubeneč
6. Vítězné náměstí – dál podél železniční trati
7. Libocký rybník

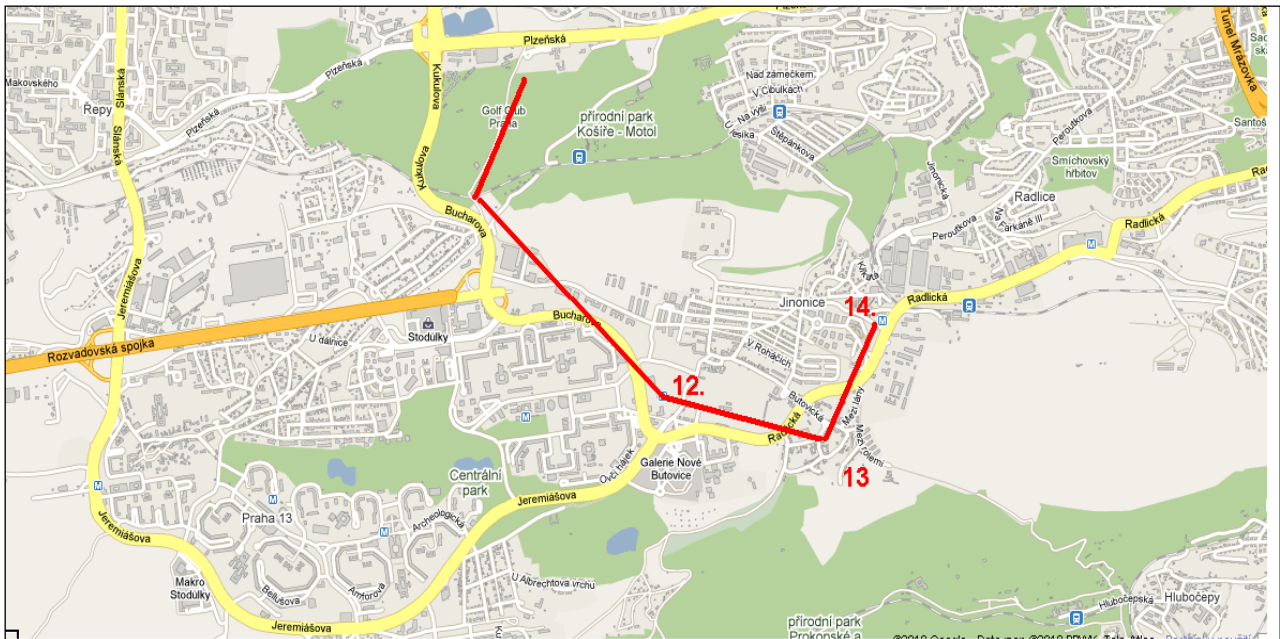

8. obora Hvězda
9. Bílá hora
10. Jiviny
11. Letiště Ruzyně

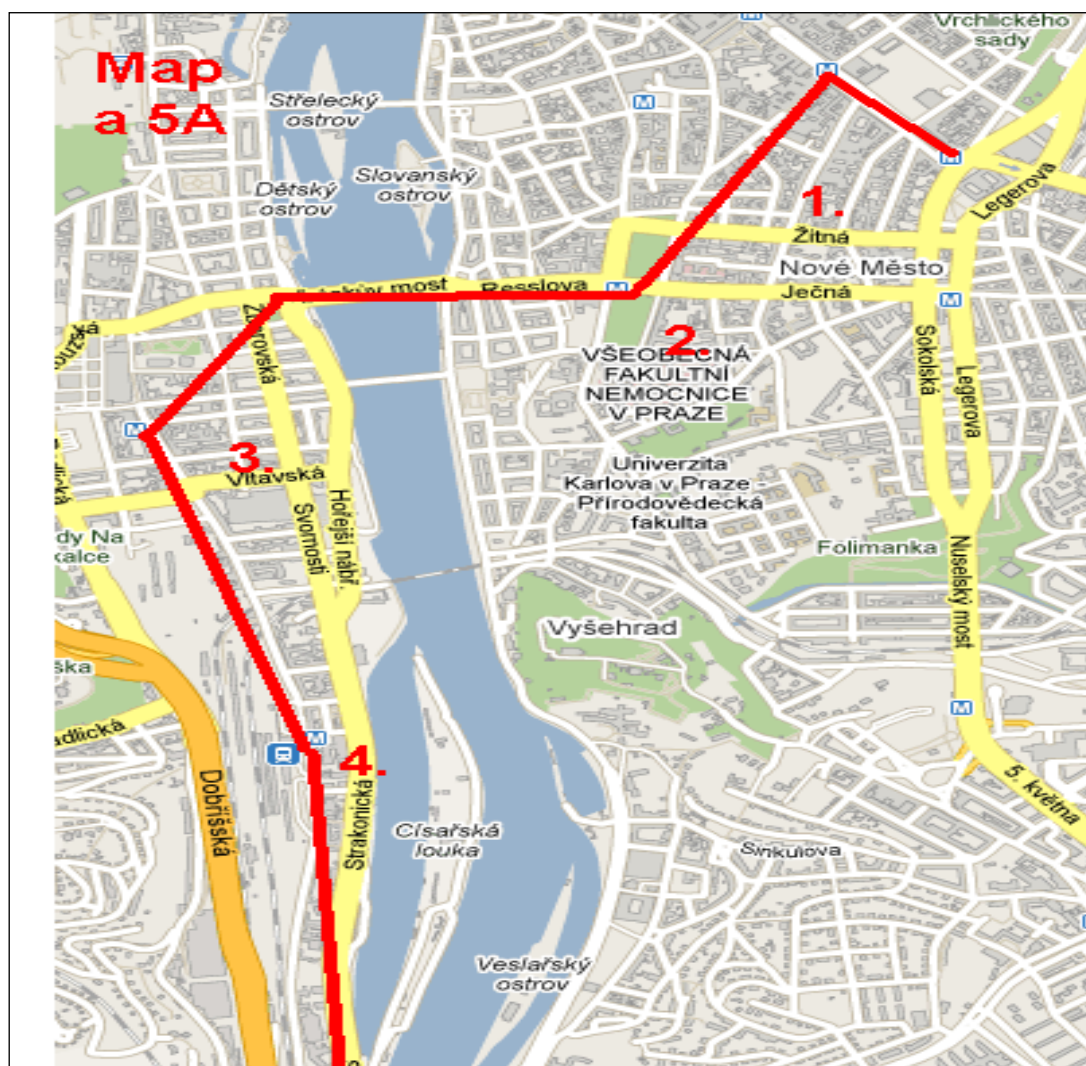
Trasa IV.

1. Václavské náměstí
2. ulice Na Příkopech
3. Masarykovo nádraží
4. Staroměstské náměstí
5. most Legií a Střelecký ostrov
6. Petřín
7. Strahov
8. Břevnov – ulice Na Petynce
9. Břevnovský klášter
10. Košíře – Klamovka
11. rovnoběžně s ulicí Plzeňská na Motol

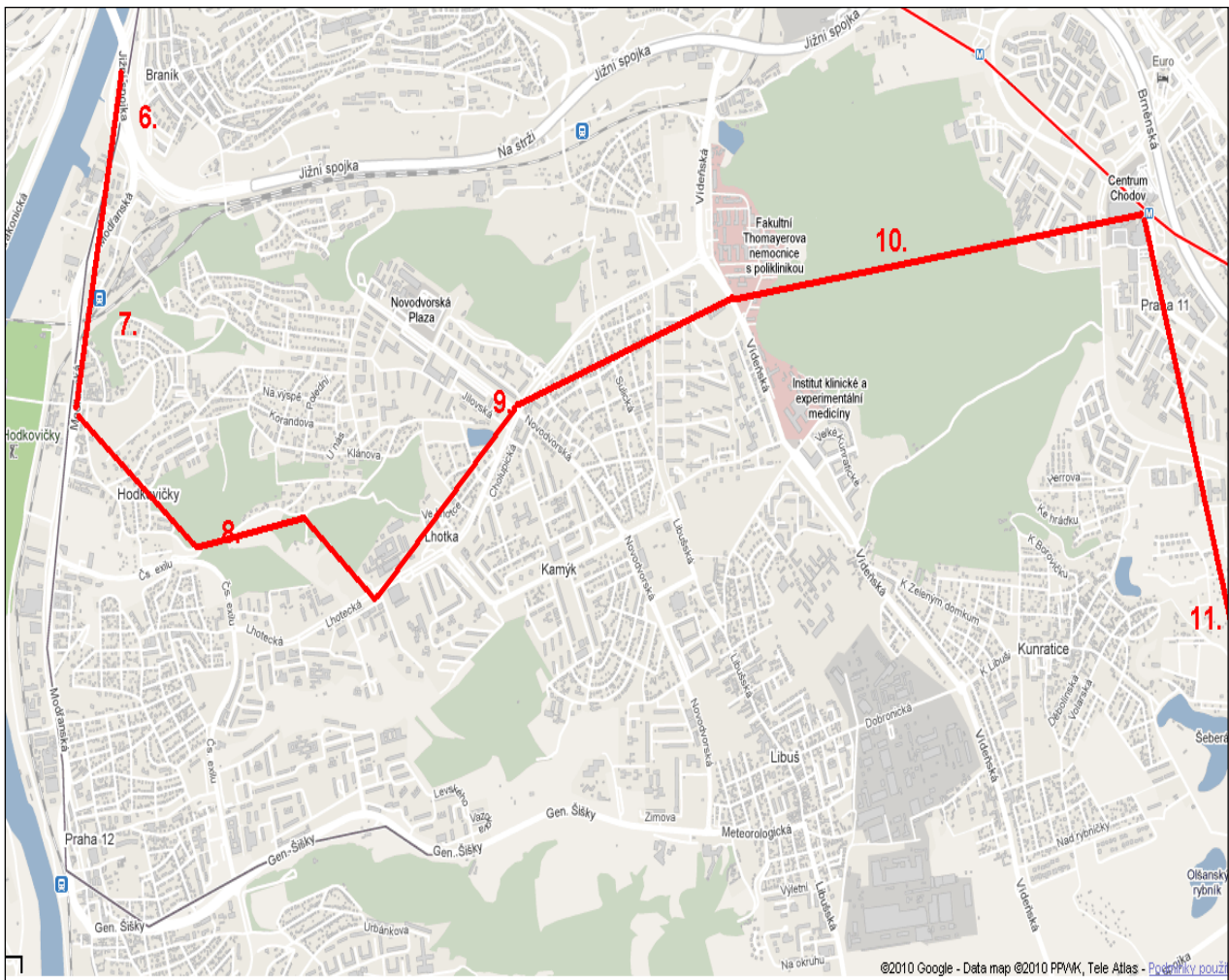
12. z Motola směr Nové Butovice
13. staré Jinočice
14. metro Jinočice

1. ulice Vodičkova – Františkánské zahrady – Jungmannovo náměstí
2. Karlovo náměstí
3. Anděl
4. Smíchovské nádraží

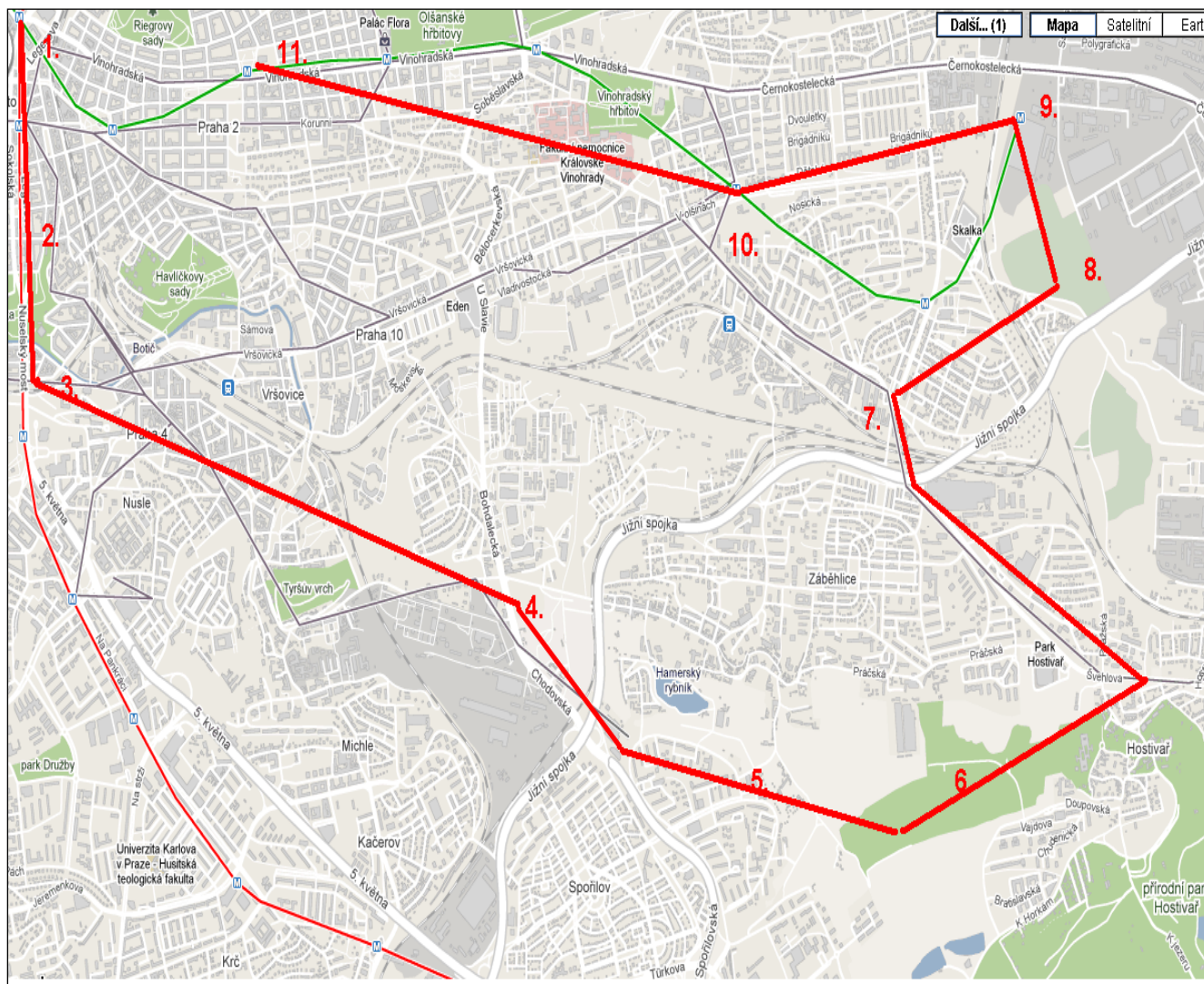

5. Hlubočepy – Barrandovský most

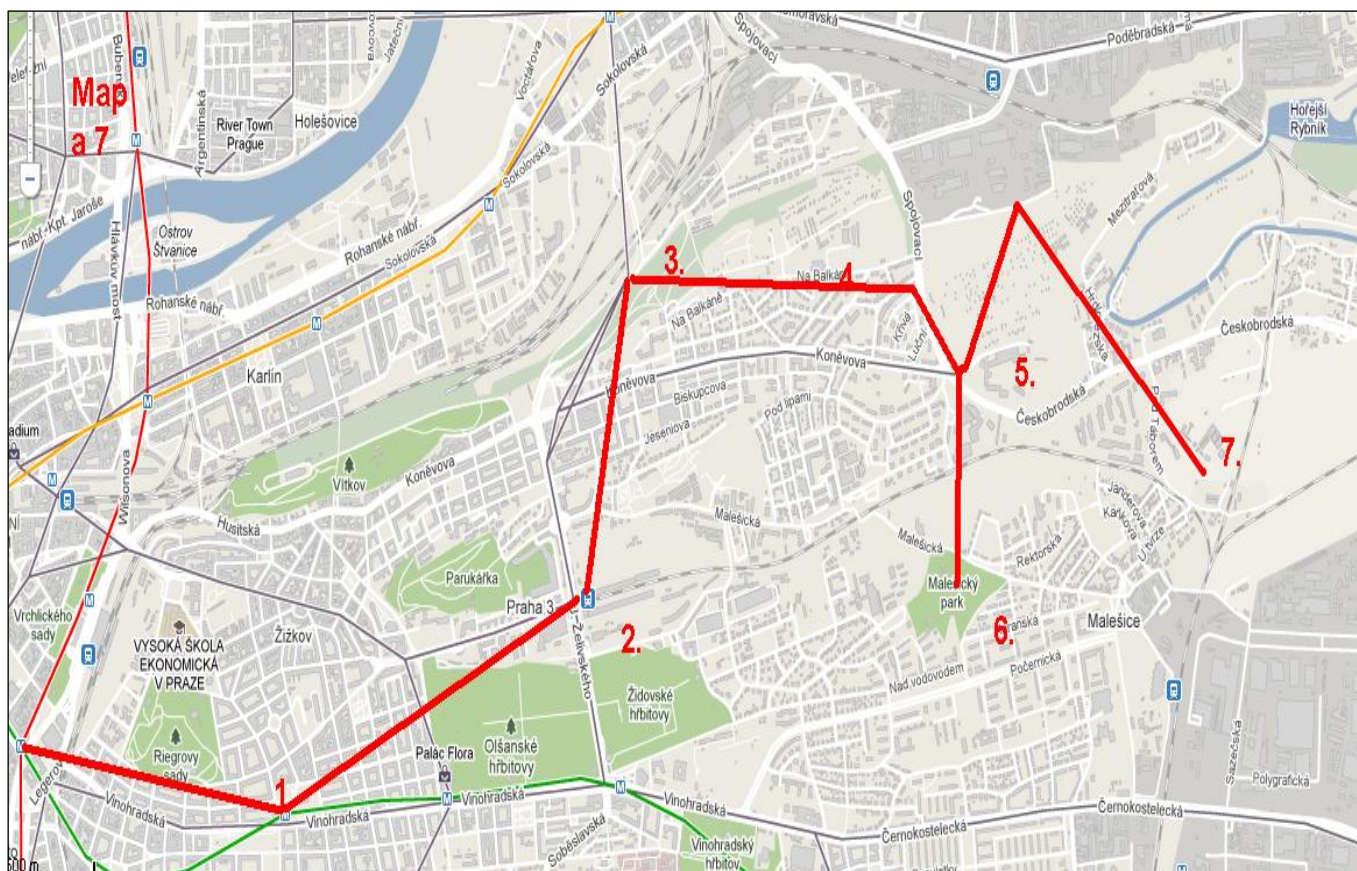
6. Braník
7. Podkovičky
8. podél Zátíšského potoka
9. Novodvorská
10. Kunratický les
11. ulice na Jelenách

Trasa VI.

1. ulice Legerova
2. pod Nuselským mostem
3. náměstí Bratří Syků
4. Bohdalec
5. sídliště Spořilov
6. Hostivař – přírodní park podél Botiče
7. Na Padesátém
8. Skalka
9. metro Depo Hostivař
10. Strašnická
11. Jiřího z Poděbrad

Trasa VII.

1. přes náměstí Míru a Riegrovy sady na náměstí Jiřího z Poděbrad
2. Nákladové nádraží Žižkov
3. Krejčířek
4. Balkán
5. Spořovací
6. Malešický park
7. Hrdlořezy

Jméno:

6. Dotazník 2. fáze sčítání

Datum: SOBOTA
1. 5. 2010

Každého jednotlivého bezdomovce se zeptejte na:

(vyplňujte do tabulky níže)

1. Už vás dnes potkali terénní pracovníci, jako jsme my, a sčítali vás?

NE – pokračujeme další otázkou (ot. č. 2)

**ANO – končíme rozhovor
(nezaznamenávám do**

archu nic)

2. KDE BUDETE DNES V NOCI SPÁT?

E) **venku** (PTÁM SE DÁLE OT. Č. 3)

F) **v noclehárně** (PTÁM SE DÁLE OT. Č. 3)

G) **v azylovém domě** (VYŘAZUJI A DÁL SE NEPTÁM)

H) **běžné bydlení** – u kamaráda, v placené ubytovně, u příbuzných apod. (VYŘAZUJI A DÁL SE NEPTÁM)

3. VYPLŇOVAVAL S VÁMI NĚKDO V PRŮBĚHU TÝDNE V CENTRU SČÍTACÍ DOTAZNÍK?(BYL JSTE SEČTEN?)

ANO

NE

DĚKUJEME ZA SPOLUPRÁCI

Všechny uvedené odpovědi prosím zaznamenejte do vypsaneho formuláře.

Pořadové číslo	POHLAVÍ	Datum narození	AKTUÁLNÍ MÍSTO PŘESPÁNÍ	ZAPOČÍTÁN VE FÁZI 1?	Neodpověděl/a
16.					
17.					
18.					
19.					
20.					
21.					
22.					
23.					
24.					
25.					
26.					
27.					
28.					
29.					
30.					
31.					
32.					
33.					
34.					
35.					
36.					
37.					
38.					
39.					
40.					

7. Reflexe projektu sčítacích komisařů a komisařek z první fáze sčítání

Oddělení sociální prevence

Přestože sociální skupina, se kterou jsem během sčítání lidí bez domova přišla do kontaktu, pro mě nebyla úplně cizí, byla pro mě tato zkušenost velice přínosná. Mohla jsem se seznámit s nejčastějšími problémy, které tyto lidé řeší, s jejich konkrétním řešením a s náplní práce sociálního pracovníka v této oblasti. Pracoviště, kde jsem byla (oddělení primární prevence) bylo velice příjemné, co se týká jeho uspořádání, pravidel a celkové pracovní atmosféry. Téměř všichni zaměstnanci mají velice dobrý, profesionální a zároveň lidský přístup ke svým klientům. Dobře ovládají svou práci a ochotně při sčítání spolupracovali.

Nový prostor

Reflexe „Sčítání bezdomovců v Praze 2010“.

Měl bych asi jen poznámku k tomu, co jsme řešili asi všichni dohromady, tedy jak Vy, tak já a hlavně pracovníci v zařízení, kde jsem sčítal, tedy Nový Prostor, o. s.

Problém se vyskytl v názvu „Sčítání bezdomovců“, jelikož pro tuto skupinu z nějakých důvodů neplatí. Sami si říkají prodejci a na tento název reagovali podrážděně a muselo se, s porovnáním toho, co říkali ostatní lidé, již sčítali, hodně vysvětlovat a bránit dotazník, že není zaměřen jen na skupinu bezdomovců, nýbrž i přímo na ně, prodejce.

Další problém byl s věrohodností, u někoho vyvolával silné pochyby, nejsou moc navyklí vyplňovat něco, u čeho není přesně dané, jak se data budou zpracovávat. Nicméně se to potom částečně po konzultacích s Vámi vyřešilo.

Návrh: Případně uzpůsobit dotazníky pro konkrétní zařízení tak, aby to bylo více jasné, že to je pro ně apod.

Co se týká práce, nemám žádné námítky, ani nemohu mít, jelikož nemám takové zkušenosti.

Toť vše, spíše ve formě brainstormingu.

Jsem rád, že jsem mohl pracovat a přispět k výsledku, děkuji.

Armáda spásy

Dobrý den, na sčítání se mi moc líbilo, jsem zvědavá na výsledky. Mnoho lidí řešilo, proč se lidé bez domova nesčítají v zimě, bylo by to objektivnější, protože do zařízení jich dochází víc. Byla to pro mě zajímavá zkušenost. Sice jsem s lidmi bez domova již pracovala na praxi, ale nebyla jsem s nimi tolik v kontaktu. V Armádě spásy jsme již tak od třetího dne všechny znali a bylo to příjemné. Vtipkovalo se a povídali jsme si. Dozvěděla jsem se mnoho zajímavostí ohledně problematiky lidí bez domova a konečně mám i přehled o různých zařízeních existujících v Praze.

Díky za tuhle možnost být u sčítání.

Naděje

Práce sčítacího komisaře se mi velice líbila. Myslím, že to bylo pro mě i velice přínosné, co se týče mého studia. Mohla jsem se přímo konfrontovat s klienty i využít svou znalost dotazníkového šetření. Až na pár výjimek z řad klientů jsem byla velice mile překvapena, že si služeb Naděje i jiných center klienti váží a jsou za ně vděční. Forma dotazník za čokoládu mi přišla v této konkrétní situaci adekvátní. Myslím, že pouze z dobré vůle by nám moc lidí informace o sobě neposkytlo. S organizací tohoto projektu jsem byla také spokojená. Neměla bych nic, co bych tomuto projektu vytkla.

Pro Magistrát hl. města Prahy zpracovala:

ABL, a. s.
Pod Višňovkou 23
140 00, Praha 4

Praha, červenec 2010